

Liberal demokrati i krise?

Populists look at the supposedly secret deals that run the world 'behind the scenes'. Child's play. Except that childishness is sinister in adults.

- Christopher Hitchens

Innledning

Det mangler ikke på pessimisme på vegne av den liberale ordenens fremtid. Den offentlige debatten om forhold som europeisk integrasjon, flyktninger, integrering og populismens fremvekst er tidvis knallhard. Derfor kan dette notatet like godt åpne med et smell:

Sosiologen og folketingsrepresentant for danske Liberal Alliance, Henrik Dahl, skrev noe som ligner en gravskrift for det liberale demokratiet i [Politiken](#): "Jeg tror at kontinentet vil få et uhåndterlig stort etnisk proletariat. Dette etniske proletariat vil leve i parallelle samfunn, som livnærer seg på kriminalitet, svart arbeid og sosiale ytelser. Her vil en mentalitet preget av paranoia, konspirasjonsteorier, sekterisk oss-og-dem-tenking, samt salafisme, vokse seg sterkere og sterkere for hvert år som går."¹

Dahl ser for seg et nytt Weimar, altså uhåndterlige politiske konflikter, vold og gatekamper. Han ser for seg enorme summer brukt på sosiale ytelser og sikkerhet, som vil øke skattetrykket og misnøye i befolkningen ytterligere. Høyre-radikale bevegelser vil vokse og anta varierende størrelse og håndterbarhet. Noen steder vil myndighetene ha kontroll, andre steder ikke, avhengig av i hvilken grad de bekymrer seg for fremveksten av parallelle samfunn og sosioøkonomiske utfordringer: "Er ikke dette en anelse for pessimistisk, vil du kanskje spørre deg selv eller den du deler avisen med. Nei, det er det ikke. For det jeg beskriver, har for lengst begynt og utvikler seg år for år."

Dahl bruker også begrepet *appeasement* om en generasjon politikere og samfunnsdebattanter som utviser misforstått toleranse for parallellsamfunn, som forventer at vi skal være forsiktige med hva vi sier og skriver: "Jeg frykter i mer pessimistiske stunder at en hel generasjon av ubegripelig naive mennesker allerede har forandret så mye, at det ikke er noen vei utenom konstateringen: Vår frie og

liberale vestlige kultur *er* allerede forbi det kritiske punkt ... Men så vender optimismen, som er min naturlige grunnstemning, tilbake. Opplysningen *behøver* ikke være over. Det er fremdeles mulig å redde den, slik at min generasjons barn og barnebarn og oldebarn kan leve i samfunn hvor man kan si og gjøre stort sett alt man vil – og hvor ingen skal føle seg i livsfare, fordi de er den de er. Eller fordi de ikke har lyst til at gå i takt.»

Henrik Dahls kronikk er temmelig patosfylt og derfor lett å avvise. Det hjelper ikke at “løsningene” til Dahl er ganske selvfølgelige: Som å sette “legitim makt mot den kolossale motmakt, som hver bidige dag prøver å utfordre og forandre vår samfunnsorden”, og at de “liberale demokratier [har] enhver tenkelige rett til å forsvare seg imot angrep og forsøk på å forstyrre den forfatningsmessige orden.” Men Dahls tekst er også et eksempel på av reelle og dramatiske politiske og sosiale konfliktlinjer i dagens Europa. Det bør ikke komme som et sjokk på noen at polemikken til tider er hard og mørk. Men utover den dramatiske, og for noen konfliktskapende, “tonen”, er det heller ikke gitt at Dahls dommedagsprofetier er fullstendig urealistiske.

Det er rimelig konsensus i de fleste land om å begrense innvandring og at dette har sin årsak i økonomi og integrering. Islamistisk terror er et reelt fenomen som vekker bekymring. Høyre-radikale og høyrepopulister er noen steder i stor fremgang, og innvandring er samlet sett et referansepunkt for disse. Forestillingen om at det liberale Europa fikk sitt endelige og evige gjennombrudd etter kommunismens sammenbrudd og den kalde krigens slutt smuldrer opp. Noe som får en etablert tenker som Francis Fukuyama til å se mørkt på fremtiden (mer om Fukuyama senere i teksten).

Det store skillet i Europa i dag ligger ikke i erkjennelsen av at det finnes betydelige problemer knyttet til innvandring, økonomi, ulikhet, europeisk integrasjon og arbeid. Det store skismaet handler om løsninger. Begrepene “folk” og “elite” har etablert seg som en del av et daglig politisk vokabular, og da særlig blant populistiske partier og meningsdannere. Demagoger griper begjærlig forestillinger om avstand til makt, demontering av nasjonalstat, knelende velferdsstat og angst for innvandring, for så å forsterke dem. Det er derimot ingen gitt korrelasjon mellom stemmeandelen til innvandringsfiendtlige partier og befolkningssammensetning. I de tyske delstatsvalgene høsten 2016 fikk det høyrepopulistiske partiet AfD jevnt over flere stemmer i områder med relativt liten tetthet av flykninger og innvandrere, mens de gjorde det dårligere i områder med høy tetthet.

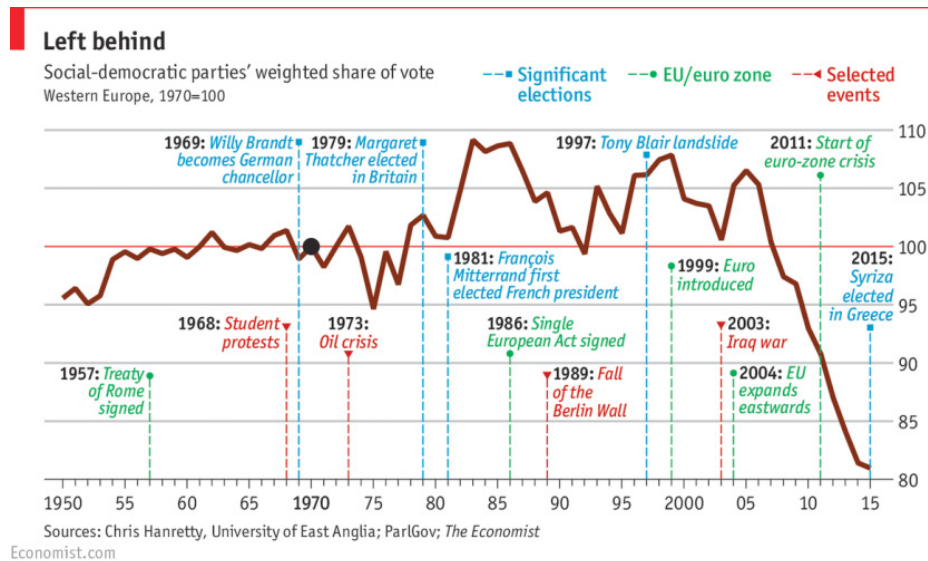
Hvordan skapes egentlig kollektive forestillingsverdener? De kommer jo etsteds fra, men ikke alltid som følge av erfaring.

For de etablerte liberale partiene er utfordringen hvorvidt de skal ta dikotomien “folk/elite” på alvor. Har den et snev av sannhet i seg? Kan liberalere og sosialdemokrater i Europa absorbere noe av befolkningens bekymringer og “gjøre noe med dem”, uten å måtte godta populismens enkle og skadelige løsninger på komplekse problemstillinger? I det amerikanske presidentvalget ser vi den samme problemstillingen, i lys av Donald Trumps usammenhengende politiske program basert på frustrasjon, sinne og uro i befolkningen.

Den nye medievirkeligheten gir de enkle løsnings politikker overraskende stor gevinst. Her forvrenses virkeligheten i alarmistiske og konspiratoriske vendinger. I sosiale medier - der [“sumpen](#)

[vokser](#) raskere enn vi klarer å drenere den” - skal man være godt opplyst for å stå imot den massive strømmen av hele eller halve løgner.²

Mange brikker faller altså “på plass” for populistere, radikale og ekstremister. Populistiske krefter nærer på reell og forestilt svikt i oppfyllelsen av den maslowske behovspyramide. Den tradisjonelle høyre- og venstreaksen blir til tider spilt utover sidelinjen. Etablerte partier i Europa opplever velgerflukt og krise. Kanskje er dette [særlig tydelig](#) i de sosialdemokratiske partiene, som i flere sentrale land nesten er blitt desimert.³

I England opplever Labour sin laveste oppslutning på mange tiår, etter at marxisten og venstrepopulisten Jeremy Corbyn overtok partiledervervet. Corbyn ble leder etter en mye kritisert valgprosess, der partiet fikk unormalt mange nye medlemmer fra ytre venstre (grasrota). Kritikken har tatt seg opp igjen etter omkampen i lederstriden høsten 2016, der Corbyn igjen vant overlegent i et parti med rekordlav velgeroppslutning, men som aldri har hatt så mange medlemmer. Tilstanden er ikke veldig mye bedre i det konservative partiet, som etter Brexit ikke er til å kjenne igjen og nå blir ledet av euroskeptikere og populistere.

I USA ble både det demokratiske og det republikanske partiet “kuppet” under primærvalgene i 2016 av to populistiske kandidater som kom utenfra. Demokratene slapp med “skrekken” (Bernie Sanders), mens Donald Trump stakk av gårde med hele kandidatet. Resultatet har blitt et republikansk parti som kanskje vil være ødelagt i mange år fremover.

Det er altså mange som ser sitt snitt til å være katalysator for misnøye og slitasje i et Europa hvor etablerte partier vakler. Høyrepopulister spiller på en sammenstilling av reaksjonær nasjonal-konservativ vekkelse og (som oftest) økonomisk proteksjonisme, ofte med støtte fra Russland. I Øst-Europa sitter noen av dem i regjering. I Frankrike kan høyre-radikale Marine Le Pen bli president. Det er ikke sikkert at det er islamisme og integrasjon som er den mørkeste skyen på himmelen. Er det liberale demokratiet i fare?

1. Hva er populisme?

Noe av det mer klargjørende og konsise som har vært skrevet om populisme i de senere årene, er den nederlandske statsviteren Cas Mudde sin artikkel [The problem with populism](#) i The Guardian (17.2.15).⁴ Mudde beskriver populisme som forestillinger hvor samfunnet deles inn i to “homogene og antagonistiske” kategorier: folket og den korrupte elite. Populister argumenterer for at politikk i sin reneste form skal fanebære allmennviljen, altså folkets “egentlige” vilje, og kombinerer dette med andre ideologiske retninger, som nativisme (opprinnelige folks kamp for overlevelse) på høyresiden og sosialisme på venstresiden.

Begrepet populisme har tradisjonelt hatt negative konnotasjoner. På 1960-tallet ble den omtalt som [The paranoid style of politics](#) av den amerikanske historikeren Richard Hofstadter.⁵ Særlig venstresiden har vært negativ til populismebegrepet, men dette har endret seg. Blant annet har den kjente venstreradikale filosofen Chantal Mouffe profilert en populistisk venstreside, og at denne utgjør «essensen i demokratisk politikk», og at det er (ny)liberalismen som er problemet.

Ifølge Mudde er ikke populisme et udelt onde. Blant annet fremmes saker som opptar store deler av befolkningen, men som politikere i etablerte partier ofte stiller seg unnvikende til, slik som innvandring og kuttpolitikk. Mudde mener det er et problem at sentrale politiske spørsmål nærmest er unntatt lokale beslutninger. Viktige saker blir med jevne mellomrom fullstendig overlatt til “uavhengige, teknokratiske institusjoner” (som rettsinstanser og sentralbanker). “I mange tilfeller arbeider politiske eliter som hånd i hanske med kulturelle og økonomiske eliter, som i praksis utestenger demokratisk opposisjon”, hevder Mudde.

Populismens fremste problem er at den lett tenderer mot det illiberale. Det liberale demokratiet er tuftet på pluralisme, altså erkjennelsen av at vi lever i et samfunn hvor vi etterstreber mål som ikke bare er ulike, men til tider også uforenlige. På sosiologispråket snakker man gjerne om “harmonimodellen”. Den populistiske forestillingsverdenen hviler på den rake motsats: En moralistisk anskuelse som avviser genuine interessenmotsetninger i “folket” og derfor også avviser genuine politiske motsetninger i befolkningen generelt (paradoksalt nok en forestilling vi også finner i marxismen). Populismens rasjonale er tuftet på at populistene er folkets røst, og at den som taler populismen imot representerer “spesielle interesser”, på vegne av en elite.

Professor i statsvitenskap ved Princeton, Jan-Werner Müller, illustrerer den populistiske ett-folks-tankegangen med Nigel Farages uttalelse om Brexit som en seier for “*the real people*”: “Vi må anta at de 48 prosent som ville bli værende i EU, på en eller annen måte ikke var “virkelige”, eller ikke *egentlig* en del av folket ...”, [mener Müller](#), som også refererer til Tyrkias president Erdogan, som har uttalt at “vi er folket”, før han “snudde seg til opposisjonen og spurte “hvem er dere?” Dette er kanskje den helt renskårne versjonen av hva som er i sving.”⁶

Mange populistiske bevegelser legger til grunn en ganske ekskluderende og urealistisk forståelse av identitetspolitikk, mener Müller: “Ideen om et enestående, homogent og autentisk folk er en fantasi, som filosofen Jürgen Habermas en gang har sagt. Og det er en farlig fantasi, fordi populister ikke bare nærer på konflikt og oppmuntrer til polarisering. De behandler også sine motstandere som “fiender av folket” og forsøker å ekskludere dem fra fellesskapet.”⁷

I [Morgenbladet](#) (uke 40/16) konkretiserte Müller hvordan den illiberale populismen skiller seg ut i det offentlige ordskiftet: “Vi kan diskutere immigrasjon, du kan ha superstrengt oppfatninger om hvordan grensene skal stenges. Men sier man, som deler av den franske og tyske høyresiden nå gjør, at det finnes en plan om å erstatte den europeiske befolkningen med syrere, teorien om grand replacement, “den store utskiftningen” – da er det viktig å sette en grense ... Her er vi inne i konspirasjonsteoriens landskap: Da er vi nødt til å være knallharde, og kreve bevis.”⁸

Populisme har en tendens til å bli ugrei når den kommer til makt. Det ligger i antagonismens “natur”. Men så lenge den er under politisk kontroll, for eksempel i koalisjon med mer liberale partier, er også skadevirkningene under kontroll. Det er ikke fordi de ikke prøver, men - slik Cas Mudde har beskrevet det - fordi institusjonene er sterke og fordi EU ikke tillater forsøk på å overstyre demokratiske organer og prosesser.

Men vi har også eksempler på populistiske regjeringer som har tatt kontroll over land. Radikalere, høyre som til venstre, angriper maktfordelingsprinsippet når de kommer i posisjon. Se på Venezuela og Ungarn, etter hvert også Polen. Putins Russland og Erdogans Tyrkia er velkjente eksempler. Felles for disse landene er i varierende grad systematisk demontering av konstitusjonell pluralisme, demokratiske valgordninger, medienes uavhengighet og organisasjonsfrihet.

Flytende begrep

Presise teoretiske avgrensinger av populismefenomenet er ingen enkel sak, fordi begrepet er såpass flytende. Vi står dermed i fare for å bruke et begrep som treffer så bredt at det ikke gir særlig mening. “Alle” politikere henvender seg til folket, alle politikere vil prøve å snakke et språk som vanlige folk forstår.

I dette notatet vil jeg hovedsakelig benytte en snever tolkning av populismebegrepet. Det inkluderer i første hånd den innvandringsfiendtlige, illiberale nasjonalkonservative og proteksjonistiske høyrepopulismen, samt i noen grad også illiberal venstrepopulisme. Et begrep som har blitt benyttet i snever forstand, er “autoritær populisme”.

Men avgrensingen må også nyanseres, for begrepene nasjonalkonservatisme og nasjonalisme er ikke ensbetydende med det autoritære. Nasjonalismen er bedre enn sitt rykte. Som med de fleste andre ideer og ideologier kommer de i mange utgaver, også ekstreme.

Nasjonalisme er et paradoksalt begrep, fullt av motsigelser, der mye skyldes at det som opprinnelig var et ideal og en styreform, etter hvert utviklet seg til å bli en skjebnesvanger ideologi. Opprinnelig var nasjonalismen i høyeste grad også et liberalt prosjekt, der revolusjonene i 1848 er merkeår i europeisk historie. I kjølvannet fulgte en oppvåkning av en nasjonal identitet, og sentralt sto kampen mot eneveldet og for folkesuverenitet. Det er i prinsippet ikke noe ekstremt ved å kalle seg nasjonalist i dag, selv om det av historiske årsaker klinger ubehagelig.

I nasjonalismeforskningen skiller man mellom liberal statsborgerlig nasjonalisme (også kjent som *Risorgimento*) og integralnasjonalisme (også etnisk nasjonalisme). Den første er en politisk orden hvor statsborgerskap, språk, likhet for loven og demokrati er limet i det nasjonale fellesskapet (slik vi

kjenner det i Norge). Den andre er en kulturell og hierarkisk orden, hvor det nasjonale fellesskapet samsvarer med opprinnelseskultur og historie, og i sin ekstreme form, rase eller etnisitet.

Nasjonalkonservatismen bør nyanseres lang samme linjer. Nasjonalkonservatismen er i sitt utgangspunkt ikke inkompatibel med en liberal orden. Selv om nasjonalkonservatismen historisk sett gjerne forbindes med reaksjonære tenkere som Oswald Spengler og Gustave Le Bon, er det i dag like naturlig å beskrive nasjonalkonservatismen som tilbakeholdenhet i en globalisert og flyktig verden. De nasjonalkonservative vektlegger nasjonale fellesskap og er opptatt av langsomme forandringer, tradisjoner og felles verdier. Det avgjørende moment ligger i hva man legger i betydningen nasjonalt fellesskap, altså det som skiller et pluralistisk fellesskap fra et ekskluderende fellesskap, og dermed også det liberale fra det illiberale.

For eksempel har Belgia to store høyrepopulistiske partier. Det største, regjeringspartiet Nieuw-Vlaamse Alliantie (Ny flamsk allianse, N-VA), er et populistisk høyreparti som står nærmere sentrum enn vårt eget FrP. N-VA er EU-tilhengere, med en liberal økonomisk politikk og en flyktningpolitikk i samsvar med EUs. Partiet Vlaams Belang vil mange mene er høyreradikalt og innvandringsfiendtlig. På venstresiden går det i grove trekk et skille mellom sosialdemokrater og demokratiske sosialister, og venstreradikale og kommunister. Førstnevnte gir sin tilslutning til det liberale demokratiet, mens sistnevnte enten forfekter autoritær sosialisme eller har et uavklart forhold til hvordan sosialisme kan implementeres i en liberal orden.

Illiberal populisme kan altså gjenkjennes i fire hovedtrekk. Den hviler på:

- a) en politisk fantasi basert på et (kulturelt/etnisk/politisk) homogent folk eller klasse
- b) at dette folket har en allmenn vilje som kan implementeres politisk gjennom imperativt mandat
- c) at politiske løsninger bryter radikalt med liberal pluralisme og toleranse
- d) at polemikken er konspiratorisk og ubegrunnet

Liberalt demokrati vs. majoritetstyranni

Den nye autorarismens selvlegitimering har sin base i førliberale ideer om flertallsmakt eller absolutt makt. Philip Stephens i Financial Times beskrev treffende denne utviklingen med at demokrati blir redefinert som "[majoritetens vilje](#)".⁹ Logikken synes å være at det er mer demokratisk at majoriteten gjennom valg gir sin tilslutning til et parti som uthuler demokratiet, enn at demokratiets institusjoner gjør det vanskelig for majoriteten å få gjennomslag for dramatiske omveltninger.

At det folket bestemmer gjennom rent flertall skal effektueres - pronto - er selvsagt et budskap som klinger godt i deler av befolkningen, når usikkerhet og misnøye råder, og den etablerte politikken ikke finner umiddelbare løsninger. Det tyder på handlekraft at sterke ledere fnyser av demokratiets og rettsstatens forsinkende institusjoner: Man skal få ting gjort. "I alone will fix it", som Trump formulerer det. Det som blir "glemt" er selvsagt at demokratiet krever langt mer enn at flertallet bestemmer. Det liberale demokratets raison d'être er å balansere flertallsmakt og mindretallets rettigheter, gjennom autonomi, individuelle rettigheter og pluralisme.

Det liberale demokratiet hviler på tre rettigheter: Eiendomsrett, politiske rettigheter og sivile rettigheter. Det er en forutsetning at det flertall som vinner valg og kommer i regjering, ikke forgriper seg på mindretallets rett til eiendom og sivile rettigheter. Også en flertallsregjering er bundet av det konstitusjonelle demokratets normer, institusjoner og lover. Det igjen fordrer en sterk stat. Og det er en grunn til at det er slik. Lars Fr. Svendsen formulerer det slik: "Majoritetsviljen er, når alt kommer til alt, bare én konsepsjon av det gode, og det liberale demokratiet er verdipluralistisk. Majoritetsviljen kan derfor ikke legitimt sette seg over individuelle rettigheter. Beskyttelse av individers rettigheter mot krenkelser fra andre individer, grupper og staten selv utgjør kjernen i statens eksistensberettigelse." Det konstitusjonelle demokratiet gjenspeiler det filosofen Isaiah Berlin i sin tid kalte verdipluralisme. I det liberale demokratiet etterstreber vi mål som ikke bare er ulike, men til tider også uforenlige. Maktfordelingsprinsippet gjenspeiler et samfunn med mange ulike interesser og kulturelle referanser. Politikk vedtas over tid og med hodet klart. Demokratiet skal være tregt, og ikke basert på impulser i befolkningen eller blant aksjonister og særinteressenter. Karikaturen Trump, og ledere som Jarosław Kaczyński, Viktor Orbán, Putin og Erdogan, er legemliggjøringen av det John Stuart Mill og Alexis de Tocqueville advarte mot da de skrev om henholdsvis "majoritetstyranni" og "demokratisk despotisme".

Delt syn i forskningen

Den populistiske idealtypesekken er altså stor. Det er en åpenbar forskjell på det lett populistiske, styringsdyktige og pragmatiske Fremskrittspartiet og det høyre-radikale Front National i Frankrike. Det samme kan sies om den venstreorienterte norske populismen som vi kjenner fra Ottar Brox og ulike grasrotbevegelser, særlig under EF-striden på begynnelsen av 1970-tallet, til svært venstreradikale partier som Syriza og Podemos, eller hos den nasjonalistiske sosialisten Slavoj Žižek.

Det er heller ikke slik at all kritikk av eliter, som i Washington eller EU, uten videre kan avfeies som populisme. Blant forskerne byr denne kjensgjerningen på ulike meninger.

I motsetning til Cas Mudde, som har skrevet boken [Syriza: The Failure of the Populist Promise](#), er Jan-Werner Müller varsom med å plassere venstreradikale som greske Syriza og spanske Podemos blant antipluralistiske populistiske, i alle fall om man sammenligner med den mer aggressive høyrepopulismen og hvilke lag denne definerer som utgrupper.

Her er det god grunn til å være uenig med Müller. For der første står Syriza svært langt ute på venstresiden. Selv om Syriza i dag fører en relativt ansvarlig, men også påtvunget politikk, består partiet av en betydelig falanks av marxister og leninister. I marxistisk teori er "folket" en ganske monolittisk størrelse, hvor arbeiderklassen ikke kan eller bør stå i motsetningsforhold til egne interesser. Slik sett sammenfaller marxismen med høyrepopulismens forestillinger om at det ikke finnes genuine interessekonflikter i folket som sådan, og at den som taler arbeiderklassen imot representerer spesielle interesser, på vegne av en elite. For det andre er Syriza, som de fleste populistiske, antiglobalistiske, økonomiske proteksjonister og motstandere av EU-systemet. Syriza vil også erstatte representative demokratiske organer med direkte demokrati (folkeavstemninger). For det tredje (og mer anekdotisk) regjerer Syriza i koalisjon med det innvandringskritiske, nasjonalkonservative og høyrepopulistiske og ikke minst EU-fiendtlige ANEL (Det greske uavhengighetspartiet).

Misnøye og populisme

At populisme trives i de politiske ytterkantene bør ikke overraske. Betegnende nok har representanter for Rødt (eller partiets omland) tatt til orde for en [revitalisering](#) av venstrepopulismen her hjemme.¹⁰ Rødts cocktail av direktemakt og politisk overmot er kjent fra før. Rødt har ingen god forklaring på hvordan det nye folkestyret - som betinger en revolusjon - skal kunne ha en demokratisk funksjon i en fornuftig mening av ordet.

Radikalismens drivreim har alltid vært elendighetsbeskrivelse. Det ligger i den ekstremes konspirative "natur" ikke å være opptatt av pluralistisk politikk, fordi løsningsmomentet følger av elendighetsbeskrivelsen: Hvis du mener det bestående (her: det liberale demokratiet) er råttent og umenneskelig (eller ugudelig), og styrt av en konspirasjon av eliter, må det bestående fjernes, helst opp med roten.

Nasjonalbibliotekar og forhenværende leder av Litteraturhuset – den tidligere RV-lederen Aslak Sira Myhre – sa så sent som i [2014](#) at "vi [fremdeles] lever i et brutalt, uverdigg og barbarisk samfunnssystem".¹¹ Det følger nesten logisk av Sira Myhres polemikk at han er revolusjonær, i dette tilfellet selverklært kommunist. Selv om venstrepopulismens verdisyn er langt mer inkluderende enn høyrepopulismens (overfor innvandring, homofile, feminisme etc), er karikaturen av det grunnleggende problemet omtrent den samme.

I oktober 2016 publiserte nettstedsskriftet til den venstreorienterte tankesmien Manifest Analyse en tekst med tittelen [Anti-establishment](#) på norsk av Freddy André Øvstegård og Albert Andersen Øydvin fra Sosialistisk Ungdom. Riktignok er forfatterne unge og utålmodige (hva hadde radikale bevegelser vært uten unge utålmodige?), men teksten samsvarer nok allikevel med en del av tankegodset blant europeiske venstrepopulister og antiglobalister:

Maktelita i dei fleste vestlege industriland er fullstendig ute av stand til å engasjera arbeiderklassen og ungdom til kamp for solidariske samfunn. Rørslene som gjer folk flest trua på at ein betre kvardag og eit anna samfunn er mogleg kjem ikkje innanfrå systemet, men utfordrar det ... Vår venstrepopulisme er den der me fortel fortellinga om folk flest på nytt. Ikkje nordmenn mot innvandrara, oljearbeidarar mot miljøvernara, middelklasse mot arbeidarklasse og bygd mot by, men heile hopen mot den etablerte, middelaldrande, mannlege, kvite, rike, dresskledde, oljedryppande, maktspelspelende, tåkepratande, frihandelselskande, marknadsfundamentalistiske, Brüssel-orienterte, krigshissande, blankpolerte og verklegheitsfjerne elita nedi Oslo.¹²

Det kreves ikke stor innsats på google for å finne høyre-radikale skremmebilder og elitefortegnelser hvis avsender like gjerne kunne komme fra ytre høyre som fra ytre venstre. Her den høyre-radikale [Geert Wilders](#):

I motsetning til de styrende elitene innen politikk, media og akademia, kjenner vanlige folk igjen en eksistensiell trussel når de ser den. De har for lengst innsett at demokratiske institusjoner i deres hovedsteder ikke lenger representerer folkeviljen. De har forstått at tiden er i ferd med å renne ut for Vesten, og at tiden er inne for en demokratisk revolusjon for å stoppe elitenes narrespill, slik at ikke den vestlige sivilisasjonen skal gå under, vår nasjon forandres til det ugjenkjennelige og våre barn miste sin fremtid.¹³

Sett fra et venstrepopulistisk ståsted er det ikke Wilders opptegning av elitene det er noe galt med: Høyrepopulismen har rett i sak, men ikke i mål. Kampen er den samme. Har vi hørt det før? Den weimarske kontraretorikken (ikke den historisk-faktiske analogien) er til å kjenne igjen. I Weimar røk fiender av liberaldemokratiet fra begge ytterkanter i trottene på hverandre så blodet fløt i gatene. Men de sloss også mot den liberale statsmakten, i enkelte tilfeller gjorde de felles sak, for eksempel under store streikeaksjoner. Effekten og det kortsiktige målet for begge var revolusjon og destabilisering av elitesystemet.

Til venstrepopulismens "forsvar" kan man si at den i dag ikke på langt nær utgjør den samme demokratiske trusselen som den reaksjonære høyrepopulismen. På den annen side har historien vist at urolige tider kan generere blodig venstre-radikalisme, gjerne som reaksjon på høyre-autoritarianisme.

Snakke så folk forstår

Munnhell som å " snakke rett fra levra", "så folk forstår", "å kalle en spade for en spade" eller "si det som det er" blir med jevne mellomrom presentert som et slags folkelig og ærlig ethos. På tross av å være klisjeer med bemerkelsesverdig lite hold i etterprøvbarhet, har dette alltid vært populismens fremste retoriske grep.

Logikken er fraværende: Motstand mot ny motorvei på E-18 blir ikke mer overbevisende av å ha sitt utspring i kroppens indre organer. Et partiprogram forandrer ikke mening fordi partilederen snakker et språk som folk forstår. Rasebiologiske forestillinger blir ikke sannere av å komme fra levra.

I naturvitenskapen sies det at man forsøker å finne enklest mulige forklaringer på komplekse fenomener. Det kan den gjøre all den tid naturvitenskapen hviler så intenst på etterprøvable empiri. Innen samfunnsvitenskapen og humaniora er det omvendt: Man forsøker å finne så komplekse forklaringer på enkle fenomener. Populister og spadesnakkere skjærer gjennom og tror kroppslig-verbal ærlighet kan gjøre kompleks menneskelig adferd og utfordringer til naturvitenskap: Det jeg føler er sant. Mange av leversnakkerne tror nok ikke på dette selv, men forstår at de har et publikum som lar seg forlede eller forlyste av det.

Her hjemme gjør norsk høyrepopulismes grand old man, [Carl I. Hagen](#), seg bemerket med jevne mellomrom ved å hevde at klimaforandringene ikke er menneskeskapt. Fordi han ikke "tror" på det og ikke kan "se" noen beviser på det.¹⁴ Hagen kjenner sitt publikum og forteller folk det de gjerne vil høre. Det er mye ubehag knyttet til erkjennelsen av klimakrise. Hagen sa etter en debatt mellom Hillary Clinton og Donald Trump ([NRK Politisk kvarter 27.9.16](#)) at sistnevnte hadde "sagt" at han aldri hadde forsvart invasjonen av Irak, selv om det motsatte er bevist og festet på tape.¹⁵ At Trump har "sagt" noe trumfer altså empirien. Alt Trump sier, blir "vridd og vrent på og tatt ut av sin sammenheng, akkurat slik jeg opplevde", mente Hagen. Dette altså om den [samme Trump](#) som har utvist hårreisende forakt for vitenskap: Global oppvarming er svindel, vaksiner fører til autisme og du kan få kreft av halogenpærer og vindkraft.¹⁶

Proteksjonisme eller økonomisk liberalisme

Nasjonalkonservative høyrepopulistiske partier har stort sett felles referansepunkter i innvandringsmotstand, antiglobalisering, økonomisk proteksjonisme og oppreisning av nasjonalstaten. Når det

gjelder den nasjonale økonomiske politikken er det derimot større forskjeller. Eksempelvis forfekter tyske AfD og Frihetspartiet i Nederland markedsliberalisme og store skattekutt, mens Front National i Frankrike, regjeringspartiet PiS i Polen og Dansk Folkeparti er tilhengere av en sterk stat med utstrakte velferdsordninger. Front National er tilhengere av nasjonalisert bankvesen og energiforsyning. Vi snakker altså her om et parti som er illiberal i alle ledd av politikken, inkludert noe som ligner kommandoøkonomi.

I Danmark ble det stiftet et nytt innvandringskritisk parti i 2015, *De nye borgerlige*. Partiets leder og medstifter, Pernille Vermund, som opprinnelig kommer fra De konservative, [begrunnet behovet](#) for et nytt parti med at Dansk Folkeparti har blitt for slappe i innvandringspolitikken, men enda viktigere var Vermunds ønske om et innvandringskritisk parti med en liberal økonomisk politikk.¹⁷ De nye borgerlige gjør det godt på meningsmålingene (større enn både De konservative, Sosialistisk Folkeparti og Radikale Venstre), med en oppslutning på fem prosent. Det ville i dag gitt ni mandater i Folketinget.

Noe av årsaken til at nye partier har kommet til på den danske høyrefløyen, er nok at en strengere innvandringspolitikk delvis er adoptert inn i det politiske normallandskapet, slik at markeringsbehovet på ytre høyrefløy blir mer påtrengende. Mange vil hevde at Sverige og Danmark er på to ulike planeter i innvandrings-saken, og det er til en viss grad riktig. Mens en streng innvandringspolitikk er jevnt fordelt utover de fleste partier i Danmark, er den svenske debatten langt mer polarisert. Sverigedemokraterna er nærmest enerådende innvandringskritisk og blir, også av forståelige grunner, totalt isolert av de andre partiene i Riksdagen. I sum er allikevel høyrepopulismens oppslutning i Sverige og Danmark omtrent like stor. Hvordan det skal tolkes er ikke lett å vite. Men ser vi Europa under ett, kan det virke som om "markedet" for sterk innvandringskritikk og euroskeptisisme er rimelig konstant, eller voksende, og ganske jevnt fordelt uavhengig av nasjon.

Rutinert fryktspredning

I delstatsvalget i Mecklenburg-Vorpommern (tidligere DDR) i begynnelsen av september 2016 fikk AfD 21 prosent, mot 19 prosent for Merkels CDU. Sosialdemokratene gjorde det bra med 30 prosent, mens Die Linke, det gamle kommunistpartiet, gjorde et elendig valg. Den fallende oppslutningen om Merkel er en symptomatisk velgerflukt som tilskrives ettervirkningen av flyktningkrisen og terrorfrykt. AfD samler stemmer fra alle partier, også fra Die Linke, mens den største velgergruppen er "sofavelgerne". Hva som får disse velgerne til urnene er et relativt åpent spørsmål. Som kommentator Per Kristian Haugen [skrev i Aftenposten](#), er 96 prosent av innbyggerne i Mecklenburg-Vorpommern "innfødte" tyskere, og de tok imot langt færre flyktninger enn andre delstater. Det er derfor enkelt å forstå oppslutningen om AfD utelukkende som et utslag av fremmedfrykt. Det dreier seg også om en økende usikkerhet for fremtiden.¹⁸

Å undervurdere den nye, velartikulerte høyresiden er en farefull vei å gå. Ikke minst fordi økonomiske og demografiske forhold til et viss punkt er i samsvar med den høyrepopulistiske retorikkens problembeskrivelser. I et intervju med NRK UriX (4.9.16) viste AfDs partileder Frauke Petry seg frem som en dreven politiker med formålstjenlige replikker. På spørsmål om AfD vinner stemmer gjennom å spre frykt, svarte Petry:

Å late som om politikken kan løsrives fra frykten, fra det som folk føler, er ikke helt ærlig. Og til dem som sier at vi skremmer folk pleier jeg å si: Se på problemene, eurokrisen, migrasjonskrisen: Hva er årsaken til disse krisene? Er det vi som har skapt problemet? Eller har vi bare tatt det opp? Forsvinner problemet hvis det ties om det?

Det er ikke vanskelig å forstå stemmepotensialet.

I forskermiljøer er transformasjonen av høyre-radikale et stadig tilbakevendende tema. Forandringen har treffende blitt omtalt som "[designerfascisme](#)" (selv om fascismestempelet i mange tilfeller er en overdrivelse).¹⁹ For noen år siden fremsto Front National, i likhet med en rekke andre høyre-radikale partier, som vulgære, brautende og antidemokratiske, med et direkte rasistisk språk. Marine Le Pen er en langt mer taktisk partileder enn sin forgjenger (og far), Jean-Marie Le Pen. Under Mariens ledelse er unge begavede og velkledde politikere med en viss intellektuell kapasitet i ferd med å ta over partiet. FN har også nedtonet det høyre-radikale programmet, og har iført seg en demokratisk parlamentarisk drakt (noen vil hevde forkledning), selv om partiet fremstår langt mer innvandreriendelig og aggressivt på lokalt plan enn nasjonalt. Marines niese, 27-åringen Marion Le Pen, seiler opp som partiets arvtager. Hun er i dag det europeiske ytre-høyres poster girl.

Hesteskoen

Populismefremveksten avdekker ikke noe nytt, men tydeliggjør heller forhold som har vært der hele tiden: Konspirative forestillinger om ulike sammensvergelses, elite vs. folk, i den vestlige hemisfæren. Dragingen mot Putin ("han har rett i mye") og Trump ("Clinton er minst like ille") har sitt felles referansepunkt i ideer om at det vestlige liberale demokratiet er pil råttent. Sånn sett spiller det mindre rolle hvilken underliggende ideologi (om de har noen) som driver ulike radikale populistiske retningene. Så lenge Clinton representerer det bestående er nesten et hvilket som helst alternativ bedre. Så også med Putin.

Det franske høyre-radikale Front National har sterke bindinger – også økonomiske - til Russland. Partiet har mottatt minst [9 millioner euro](#) fra Kreml.²⁰ Som gjengjeld er Front National svært vennlig innstilt til Putin og har blant annet gitt sin støtte til annekteringen av Krim.

Her er hesteskoteorien, en teori om at ytterkantene i politikken ofte møtes når det røyner på, relevant. Den profilerte svenske kommunisten Jan Myrdal gjorde seg [bemerket](#) da han ga Marine Le Pens Front National gode skussmål i 2014. Le Pen knytter direkte til den tradisjonelle franske venstresidens verdier, mente Myrdal, og fremhevet disse som å ...

... bryta Förenta staternas vilja till världsvälde, ut ur EU, ut ur NATO, nära samarbete med Moskva, Beijing (och Berlin) och kanske med ett framtida Eurasien. Hon bekämpar den ekonomiska och kulturella nyliberalismen. Äldre franska kommunister jag talat med upplever att 90 procent av hennes krav är sådana de själva en gång ställde.²¹

I oktober 2016 toppet Myrdals autoritære overlapping seg, da han skrev "eksklusivt" for det høyre-ekstreme nettstedet [Nya Tider](#), der han hyllet nettstedets innsats for å motvirke vestlig propaganda. "Nya Tider är en mer balanserad tidning än Dagens Nyheter", mente Myrdal.²²

Her hjemme er miljøet rundt tidligere AKP-leder Pål Steigan de fremste eksponentene for symbiosen ytre venstre- ytre høyre. Situasjonen i Ukraina har gjennomgående blitt beskrevet som et fascistisk kupp, iscenesatt av EU og USA. En mengde leserinnlegg i Klassekampen uttrykker mer eller mindre venstreradikal støtte til både Putin, Trump - til og med til Syrias Bashar al-Assad. Professor i Midtøstenstudier, Bjørn Olav Utvik - som vel må sies å høre til på venstresiden - betraktet dette som påfallende nok til å skrive i Klassekampen (20.9.16) at deler av "venstresida er låst fast i et verdensbilde der alt mot USA er bra ... Det syriske folkets opprør mot diktaturet må da vike".

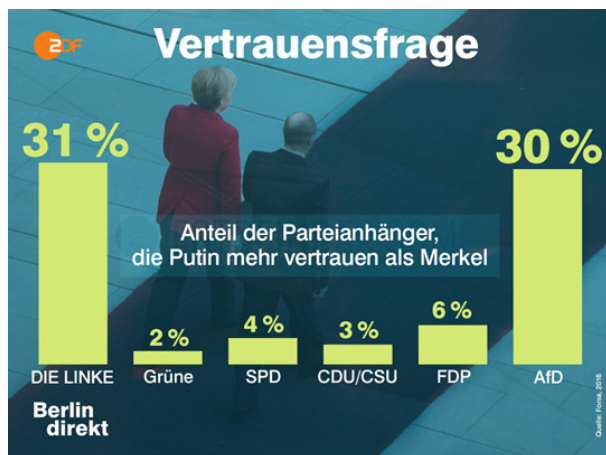
I en utgaven av britiske Economist, titulert [Putin's War on the West](#), kan vi lese at en fjerdedel av setene i Europaparlamentet tilhører populistiske partier, både til høyre og venstre.²³ Tendensen er at disse utgjør en [pro-russisk blokk](#) i Strasbourg. Særlig interessant er det at høyreradikale Gyllent Daggry og venstreradikale Syriza langt på vei er samstemte i synet på Russland. Det er også kjent at Syrizas utenriksminister la sitt første besøk til Kreml, etter sigende både for å pleie omgang, men også for å be om penger. Et annet venstreradikalt parti, Podemos, er også i overveiende grad pro-Putin.²⁴ Podemos har for øvrig vært i hardt vær gjentatte ganger fordi sentrale partifolk lenge var

rådgivere for Venezuelas Hugo Chavez og senere Nicolas Maduro. Blant disse var en av partiets stiftere, Juan Carlos Monedero, samt nåværende partileder Pablo Iglesias. Monedero måtte trekke seg fra ledelsen i 2015 etter at han hadde mottatt 425 000 euro fra Venezuela, uten å oppgi dette til skattemyndighetene. Det er altså gode grunner for også å betvile den venstreradikale populismens liberale sinnelag. Podemos' nære kontakter med autokratiet i Caracas, parallelt med indirekte støtte til det høyrenasjonalistiske autokratiet i Kreml, kan rimeligvis tolkes som et uttrykk for prioriteringer i en politisk kamp med felles fiender. Det samme rasjonale lå også bak sosialisten Hugo Chavez' nære kontakter med reaksjonære Iran og en despot som Ghadaffi.

Venstreradikale partier over hele Europa er ofte dypt splittet mellom venstreorientert sosialdemokrati og illiberal marxisme. Vesttyske Die Linke har fremdeles en toneangivende fløy bestående av gamle kommunister fra DDR, med sterke sympatier for Putin og chavisme etc. Die Linke er tilsluttet den kommunistiske fellesorganisasjonen European Left (EL).

Den "uhellige" alliansen mellom høyre- og venstrepopulister og Putin er heller ikke uten støtte i velgermassen. For eksempel publiserte tyske [Die Welt](#) (31.8.16) en meningsmåling som viste at mange tyskere har større tillit til Putin enn til Merkel.²⁵ Særlig i områdene som tidligere utgjorde kommuniststaten DDR var dette tydelig, der hele 23 prosent svarte at de foretrekker Putin. Dette

er områder med den største arbeidsløsheten i Tyskland, men paradoksalt nok også med den minste tilstrømningen av flyktninger, uten at det minsker entusiasmen for det høyre radikale AfD.

Meningsmålingen viste også at sympatien for Putin var klart størst hos populistiske velgere. I både AfD og venstreradikale Die Linke har nesten en tredel av velgerne større tillit til Putin enn til sin egen forbundskansler. Grafen under, fra en undersøkelse av den tyske fjernsynsstasjonen ZDF, illustrerer hesteskoteorien ganske tydelig.

2. Europeiske utfordringer, autoritære løsninger

Det er en historisk kjensgjerning at liberalt demokrati er sårbart i krisetider. Ikke minst tyskerne har erfart dette. Underforstått: Det er livsnødvendig for det liberale demokratiet at økonomien er noenlunde på stell, at sysselsettingen ikke er for lav og at befolkningen har tillit til stat og myndigheter. Hvis staten svikter, svikter oppslutningen om demokratene.

Liberal filosofi og rettstenking er på mange vis både abstrakt og teoretisk. [Ifølge Torbjørn Røe Isaksen](#) er liberale demokratier "ikke-utopiske" av natur: "De er bærekraftige nettopp fordi de ikke sikter seg inn mot endelige løsninger, men hele tiden avveier forskjellige hensyn mot hverandre."²⁶ Men bærekraften er altså ikke meislet i stein. I tider som oppleves som vanskelige kan liberal pragmatisme oppleves som handlingslammelse. Veldig mange mennesker er lite politisk bevisste. De ser verden slik de oppfatter den, og ikke slik den ideelt sett – altså i teorien – burde være. Idealistiske politikere kan altså havne i skvis mellom det prinsipielle og det praktiske. Ifølge Isaksen er manglende forståelse for det sistnevnte en grunn til at etablerte partier kjenner pusten fra populistene i nakken: "Kjennetegnet ved velfungerende samfunn er at de gjennom avveininger klarer å finne praktiske løsninger på samtidens ofte rotete problemer, og at folk flest føler en tilhørighet til institusjonene som gjør jobben."

EU i legitimitetskrise?

Ikke overraskende viser en rekke studier korrelasjon mellom krise og fallende tro på demokrati. Statsviterne Guthmann og Armingeon ved Universitet i Bern gjennomførte et omfattende studie av oppslutningen om demokrati under resesjonen i årene 2007-11. Datagrunnlaget besto av 73 000 respondenter i 26 EU-land. Funnene viste en klar nedgang i tilliten til demokratiske institusjoner og nasjonale regjeringer. Ikke overraskende var sosioøkonomiske forhold, som arbeid og privatøkonomi, utslagsgivende for resultatene. Det var en klar korrelasjon mellom land som var hardt rammet av krisen og befolkningens tillit til demokratiet. Hellas og Spania var slik sett i særklasse. Mer overraskende var det at enkelte land som ikke var veldig hardt rammet av krise, som Danmark og til en viss grad England, viste en dramatisk nedgang i demokratisk tillit. Guthmann og Armingeon argumenter for at det ikke er upopulære nedskjæringer per se som har avgjørende betydning for

tillit og tro på demokratiet: Det som gir virkelig utslag er at nedskjæringer og strukturelle inngrep i økonomien kommer utenifra, utenfor de nasjonale parlamentenes kontroll. Misnøye med EU rammer altså i første hånd medlemslandenes egne myndigheter, fordi det fester seg forestillinger om at egen regjering er inkompetent og maktesløs.

Guthmann og Armingeons studie er noen år gammel, men fremdeles relevant.

For å forstå avstanden mellom innbyggerne i EU og EU-systemet, er det nødvendig å se på hvordan EUs beslutninger fattes. EU har et komplekst beslutningssystem, som har elementer som ligner på føderale systemer som i Tyskland og USA, med et direkte valgt parlament og et territorielt sammensatt råd. En viktig forskjell er at den utøvende makt (Kommissjonen) ikke er direkte ansvarlig overfor den lovgivende makt eller direkte valgt. Sammensetningen av Kommissjonen er et forhandlingsspørsmål mellom medlemslandene, men hvor resultatet i Europaparlamentsvalget i økende grad får betydning.

Styringen av EU er preget av maktfordeling og fordeling av posisjoner mellom de store partigruppene i Europa, hovedsakelig den moderate konservative gruppen EPP (European Peoples Party, som Høyre er med i) og den moderate venstregrupperingen PES (Parti of European Socialists, som blant annet Ap er med i). Viktige posisjoner i Kommissjonen og Parlamentet fordeles hovedsakelig mellom politikere fra disse to gruppene. Det er en form for evig storkoalisjon, som innebærer både at valg til EU-parlamentet ikke får særlige konsekvenser for hvem som styrer og at ingen av disse partiene utgjør noen ekte opposisjon som velgere kan kanalisere sin misnøye eller frustrasjon gjennom. De andre sentrumsorienterte gruppene på europeisk nivå, som den liberale gruppen ALDE eller den grønne gruppen G/EFA utgjør heller ingen reell opposisjon mot den helhetlige politiske retningen.

Et velfungerende politisk system trenger en lojal opposisjon, som aksepterer systemets legitimitet, men utfordrer den spesifikke politikken. I Storbritannia er opposisjonen referert til som "Her Majesty's Most Loyal Opposition", som underbygger ideen om sterk lojalitet mot det styrende systemet, uavhengig av politisk uenighet. I EU finnes det ingen lojal opposisjon som kan fungere som motmakt, kilde til nye ideer, og representant for misnøye med konkrete politiske løsninger, fordi partiene som aksepterer EUs legitimitet (og dermed er "lojale") i stor grad er med på å styre. Velgere som er misfornøyd med status quo drives derfor i armene til en illojal opposisjon. I EU er det en brokete forsamling av høyrepopulistiske og venstrepopulistiske partier. Disse partiene aksepterer ikke EUs legitimitet. Deres agenda er ikke først og fremst å få til politiske endringer på europeisk nivå, men å undergrave hele systemet. Disse partiene styrkes også av at valg til EU parlamentet i mange medlemsland bærer preg av å være protestvalg, hvor velgere uten konsekvenser kan straffe det politiske etablissement og de partiene som til enhver tid har makt i landet.

At resultatet av EU-parlamentsvalget har få konsekvenser både for hvilken politikk som føres og hvem som leder EUs viktigste organer bidrar igjen til at velgere bruker valget som protestvalg. At EU styres i et samarbeid mellom de store sentrumsorienterte partigruppene gir stabilitet og forutsigbarhet så lenge systemet holder. Samtidig så undergraver det systemets legitimitet på sikt, og øker risikoen for et plutselig brudd ved at den illojale opposisjonen får tilstrekkelig oppslutning. At Lisboa-traktaten endret kravet til at det trengs et aktivt flertall av EUs parlament godkjenner EU-kommissjonen, en endring som skulle styrke parlamentet som institusjon, bidrar både til å opprettholde tradisjonen

med en “storkoalisjon” og gjør at terskelen den illojale opposisjonen må nå for å lamme EUs institusjoner blir lavere.

Et viktig trekk ved EU er at svært mye makt ligger hos medlemslandenes regjeringer. Rådet, som består av ministre fra medlemslandene, er lovgivende myndighet sammen med EU Parlamentet. Det europeiske råd, som består av medlemslandenes stats- og regjeringssjefer, utformer EUs overordnede politiske strategier. Det gir i teorien EU en sterk forankring i medlemslandenes politiske systemer. I praksis bidrar det likevel ikke til å øke EUs folkelige legitimitet. Det er flere grunner til det.

En grunn er at beslutningsprosessene i Rådet skjer gjennom forhandlinger mellom regjeringer. Slike forhandlinger er lite transparente for velgere. De kan også bære preg av taktiske vurderinger, hvor enkelte regjeringers sanne politiske preferanser ikke kommer frem i offentligheten, enten ut ifra et ønske om å ikke vise at man har gått på et tap, eller ut ifra et ønske om å markere et standpunkt som er populært i hjemlandet. Når beslutningene er fattet på EU-nivå med full tilslutning fra medlemslandenes regjeringer, kan de samme regjeringene til sine egne velgere skylde på EU for upopulære, men ofte nødvendige, beslutninger. Økt makt til Europaparlamentet og økt bruk av kvalifisert flertall i Rådet, har gjort det mulig å overkjøre enkelte medlemsstater, dersom det er tilstrekkelig enighet blant resten. Det er nødvendig for å få effektive beslutningsprosesser, men skaper samtidig veldig synlige konflikter mellom medlemsstatene og EU.

En annen grunn er at EU-systemet flytter makt internt i medlemslandene fra parlamentene til regjeringene. Regjeringene i EUs medlemsland utgjør den ene halvparten av EUs lovgivende makt. Når EU vedtar lovregler som ellers ville vært besluttet i medlemslandenes parlamenter, flyttes makt fra disse parlamentene til regjeringene. I de fleste europeiske land utgår regjeringenes makt fra parlamentene. Det er likevel en vesentlig forskjell på om parlamentene selv fatter beslutninger, eller om regjeringene gjør det. Regjeringer er i sin natur mindre transparente, representative og mangfoldige enn parlamenter. Siden det endelige resultatet i EUs lovgivningsprosess er et resultat av komplekse forhandlinger både mellom EUs regjeringer og mellom Rådet og EU-parlamentet, er det svært vanskelig for nasjonale parlamenter å utøve kontroll over hvordan deres regjeringer bruker sin makt på EU-nivå.

At EU bidrar til å flytte makt fra åpne prosesser i parlamentet, til mer lukkede prosesser i regjeringer, gir åpenbart populistisk vann på mølla og en “god sak” i deres narrativ om maktesløshet og et elitistisk system fjernt fra folket. EUs håndtering av flyktningkrisen inngår i dette narrative. Høyrepopulister elsker å fremstille Viktor Orbáns gjerde for å holde ute flyktninger og migranter på den serbiske grensen som eksempel på autonom handlekraft, som en motsetning til EUs handlingslammelse.

Den nye autotarianismen

Ifølge økonomiprofessor Sergei Guriev og professor i statsvitenskap Daniel Treisman har de siste tiårene frembrakt en ny type autotarianisme, som er bedre tilpasset en verden med åpnere grenser, globale medier og kunnskapsbasert økonomi. I dag ser vi illiberale stater som gjennom manipulering av konstitusjon og lovverk sikrer politisk hegemoni, uten å måtte ta til vold eller innføre diktatur. Ifølge forskerne er informasjonskontroll drivakselen i den illiberale nyorienteringen.

Nye autokratier simulerer demokrati, hevder Guriev og Treisman: De kontrollerer mediene i stedet for å "avskaffe" dem. Mange av autokratiene sverger til antivistlig retorikk. Autokratienes statsoverhoder og andre ledere er gjennomgående populære i befolkningen. Det avholdes valg (som de som oftest vinner). Statspropagandaen har ikke lenger som formål å skape en ny menneskehet, men heller å øke oppslutningen om regjeringen. Og ikke minst er regimene (relativt sett) lite voldelige, eller ikke voldelige i det hele tatt.

Uformelt kan man hevde at det klassiske diktaturet er på vei ut, til fordel for tilsynelatende stuerene og formelt innsatte regimer, som på tvilsomt vis forvalter makt etter eget for godtbeholdende. Sistnevnte ter seg på mer dannet vis enn brautende diktaturer og opererer gjerne i konstitusjonelle gråsoner. Gjennom ganske utspekulert balansegang har noen av dem likevel relativt sømfritt innpass i internasjonale fora med liberale formålsparagrafer.

Regimer som på ulikt og kritikkverdig vis begrenser demokratiet har mange navn og store ulikheter. Typebetegnelser som "illiberale" og "autoritære" regimer er upresise betegnelser som favner store variasjoner. Mens Russland og Tyrkia i dag graderes som "autoritære" regimer av for eksempel [Democracy Index](#), blir land som Polen og Ungarn gradert som "flawed democracies" eller mangelfulle demokratier. Det er også et vesentlig poeng at kun 20 prosent av verdens regimer kategoriseres som liberale demokratiske rettsstater. Democracy Index legger altså lista høyt for hva som kan betraktes som et fullverdig demokrati.

Mangelfulle demokratier (*Flawed democracies*) betegner stater med frie valg og respekt for sivile rettigheter, men med betydelige svakheter ellers i den demokratiske grunnstrukturen. Dette viser seg ofte å ligge i konstitusjonelle forhold, som mulighet for å styre lovgivingen uten parlamentets godkjenning (bukken og havresekken). En fellesnevner for denne kategorien er også varierende grad av statlig inngripen i mediene, mangelfull likhet for loven, begrensning av organisasjonsfrihet, mistenkeliggjøring og til tider forfølgelse av politisk opposisjon og ikke minst vanskeligere betingelser for religiøse og etniske minoriteter.

Ifølge demokratiindeksen til det britiske analyseinstituttet *Economist Intelligence Unit* har det liberale demokratiet langt mindre oppslutning og tillit i Øst-Europa enn i Vest-Europa (Democracy Index 2015.28)²⁷. Ingen land i denne regionen kategoriseres som fullverdige demokratier. Ungarn, Polen, Tsjekkia og Slovenia opplever alle demokratiske resesjoner, samtidig som oppslutningen ved valg er overraskende lav.

En viktig årsak til det liberale tilbaketog i Øst-Europa kan spores tilbake til kommunismens sammenbrudd og skuffelse over at den nye tiden ikke sto til forventningene. Den politiske debatten preges også av en knallhard kulturkamp mellom nye og gamle generasjoner. Mens populistiske nasjonalkonservative har størst gjennomslag blant eldre i vest, er bildet mer sammensatt i øst, hvor den yngre generasjonen er langt mer høyredreid. For mange er det vesentlig å finne tilbake til en nasjonal identitet, som den eldre generasjonen opplever å stå i veien for - ikke minst fordi mange østeuropeiske politikere er opportuniste med opphav eller forbindelser til det avviklede kommunistiske nomenklaturet. Migrasjonskrisen er også vesentlig, i land som av historiske årsaker har lite erfaring med flerkultur og innvandring. EU-skepsis og Putin-vennlighet veier også tungt, selv

om Polen er et solid unntak, all den tid Sovjet aldri blir glemt som invasjonstyrke og krigsforbryter. Polens gode forhold til USA og EU er solid fundert i befolkningen.

Ungarn

Ungarns statsminister Viktor Orbán sjokkerte det europeiske fellesskapet da han i april 2014 tok til orde for en "reorganisering" av staten. I klartekst [uttalte](#) Orbán at han ville gjøre slutt på det liberale demokratiet, til fordel for en illiberal nasjonalkonservativ nyorientering. At en slik vraking i utgangspunktet var i strid med EUs statutter og at EU ville protestere var Orbán fullt klar over. Dette kom klart til uttrykk i den famøse talen ved sommeruniversitetet i Bálványos i juli 2014: "Når jeg nevner Den europeiske unionen er det ikke fordi jeg tror det er umulig å bygge en stat fundert på illiberal og nasjonal grunn på innsiden av EU. Jeg tror det er mulig. Vår medlemskap i EU utelukker ikke dette." Orbáns illiberale synspunkter ble også formulert i lengre passasjer som for en liberal demokrat fremstår som ren relativisme. Her trakk han frem at stater slett ikke måtte være liberale demokratier, enn si demokratiske i det hele tatt, for å lykkes i det globale nettverket, og nevnte Kina, Russland, Singapore og Tyrkia som lysende eksempler. Siden staten bare er en organisering av fellesskap, må hvert land finne sin egen vei, hevdet Orbán: ... "det avgjørende moment i dagens verden kan kanskje best beskrives som et kappløp for å finne den statlige innretning som best kan fremme nasjonens og fellesskapets konkurransevne i det internasjonale samfunn ... Det innebærer at når vi bryter med vestlige dogmer og ideologier og viser oss uavhengige av dem, forsøker vi å finne den typen felleskap, den nye ungarske stat, som gjør oss i stand til å konkurrere i det store kappløpet som vil prege verden i tiår fremover."²⁸

Orbán har på mange måter "rett", i den forstand at det ikke er noen nødvendig korrelasjon mellom demokratiindekser og økonomiske indekser. Selv om demokratiundersøkelser gjort av blant annet Freedom House og Democracy Index viser en økning i antallet illiberale regimer, er den økonomiske utviklingen fremdeles slik at det blir stadig færre ekstremt fattige mennesker i verden. For noen demokratiske politikere er dette vesentlig. [Erik Solheim](#) har for eksempel gitt uttrykk for beundring over hvordan autoritære stater har løftet folk ut av fattigdom.²⁹ Det er selvsagt heller ikke feil, rent saklig. Den fremtidsoptimistiske og liberale evolusjonsideen, som særlig sto sterkt etter kommunismens sammenbrudd, hvor det ble hevdet at friere markeder ville føre til mer demokrati, er en sannhet med betydelige avvik. Den autoritære glidningen i Øst-Europa og særlig i Russland er til dels folkelige reaksjoner på skuffelsen over at veien fra demokrati til rikdom for mange fremsto som en ren skuffelse.

Utviklingen i Ungarn har vært urovekkende over lang tid. Utilbørlig, illiberal maktkonsentrasjon har blitt et gjennomgripende trekk ved ungarsk lovgivning og myndighetsutøvelse. Dette viser seg i angrep både på sivilsamfunnet og på uavhengigheten til sentrale institusjoner, som domstoler, media og uavhengige organisasjoner. Den norske regjeringen, og særlig tidligere europaminister Vidar Helgesen, har reagert sterkt på dette.

Daniel Cohn-Bendit, som frem til 2014 var gruppeleder for de grønnes fraksjon i Europaparlamentet, uttalte i 2011 at statsminister Viktor Orbán var på god vei til å bli en "europeisk Chavez, en nasjonalistisk populist". Det er en ganske treffende karakteristik.

Patriotisk kulturkamp

Selv om Orbán og hans parti Fidesz omtales som ideologisk uforutsigbart og opportunistisk, er det visse trekk som går igjen. Et tegn på at tidene endret seg i tråd med Orbáns visjoner var plakettene som dukket opp på vegger i offentlige kontorer og militærkaserner i 2011, med påskriften “Kunngjøring av nasjonalt samarbeid”. Videre ble det proklamert “en konstitusjonell revolusjon i avlukkene”, som innledet en “ny sosial kontrakt”, bygget på “nasjonal konsolidering” med en ny fremtid basert på “arbeid, hjem, familie, helse og orden”.

Dette henger sammen med en Orbán-mobilisert kulturkamp som har ført til dyp splittelse i det ungarske samfunnet. Patriotisme og kulturell kollektivismen brukes av Fidesz som retorisk og organisatorisk dreiepunkt for politikk, minoritetsspørsmål og identitet. Historisk revisjonisme rundt Ungarns delaktighet i Holocaust og en dobbeltkommuniserende minoritetspolitikk overfor romfolk, jøder og homofile opprører. I sum harmoniserer alt dette dårlig med europeisk konservatisme, hvor individets ukrenkelighet er prinsippet hvorpå alt annet bygges.

Det er mye å si om ulike konservative bevegelsers holdning til autoritære strømninger i nyere vesteuropeisk historie. Men den formen for konservatisme som er i ferd med å utvikle seg i Ungarn, er av en slik karakter at liberalkonservative burde være de første til å ta avstand fra den. Utviklingen henger dessverre sammen med en generell nasjonalautoritær utvikling i flere andre stater. Forskjellen er imidlertid at Ungarn er EU-medlem, og at Orbáns parti Fidesz er medlem av European Peoples Party (EPP), en sammenslutning av liberalkonservative partier i Europa, hvor også det norske Høyre inngår. Vi har altså å gjøre med et autoritært styresett i vår midte.

Den sterkeste kritikken mot utviklingen i Ungarn ble fremsatt i en [EU-rapport 3. juli 2013](#).³⁰ Her får særlig reformen av domstolsystemet gjennomgå, men også den ekstremt sterke sentraliseringen og kontrollen av mediene. Vurderingsgrunnlaget er EU-traktatens artikkel 2, hvis første setning lyder: “Unionen bygger på verdier som respekt for menneskeverdet, frihet, demokrati, likhet, rettssikkerhet og respekt for menneskerettigheter, herunder minoriteters rettigheter.” Etter en grundig gjennomgang av utviklingen kom EU til at det var grunn til dyp bekymring, og at EU som sådan må bli bedre rustet mot slike utviklingstendenser. Det ble foreslått å opprette et overvåkingsorgan som skulle ha “eksklusiv prioritet som hastesak, koordinert på høyeste politiske nivå”. Så langt er det imidlertid ikke tegn til at EU tar nye skritt i den retning.³¹

Polen

Etter kommunismens fall har Polen vært et høyreorientert ankerfeste i Europa. I de 27 årene som har gått siden kommunisttiden har liberale og/eller konservative partier hatt regjeringsmakt i 21 av dem. På tross av en kommunistisk fortid ligger polsk opinion et godt stykke til høyre for det europeiske gjennomsnittet, særlig i verdispørsmål. Det har både kulturelle og historiske årsaker. Foruten en sterk katolsk kirke og tradisjon, erfarte Polen tidlig det sovjetiske barbariet da Stalin og Hitler inngikk en pakt og delte Polen mellom seg. Polakkene har aldri glemt de russiske massakrene på flere tusen polske offiserer i Katyn-skogen. På 1980-tallet rystet den uavhengige fagbevegelsen Solidarność, ledet av den konservative og katolske Lech Wałęsa, det kremlistiske nomenklaturet. De nasjonale streikene som fulgte var begynnelsen på slutten for kommunismen i Øst-Europa.

Mellom 2007 og 2015 dominerte den liberalkonservative koalisjonen Platforma Obywatelska, OP (Sivil Plattform) polsk politikk. De førte en svært europaorientert politikk, etter modell av Angela Merkel og andre liberale. I 2014 seilte det høyrepopulistiske PiS, ledet av opportunisten Jaroslaw Kaczyński, opp som reell utfordrer til OP. Som i andre land i det gamle Øst-Europa er skepsis til eliter (forståelig nok) nedarvet fra kommunisttiden. Kaczyński hadde ingen hemninger, og fremstilte OP som sviker av polsk nasjonalisme, som håndlanger og videreutvikler av gamle maktkonstellasjoner som kunne spores tilbake til kommunisttiden. Alt servert i en konspirativ demagogisk innpakning.

I et intervju med [Henry Foy](#) i Financial Times fortalte Kaczyński om elitene i det gamle kommunistregimet, som “gikk over i det nye systemet, beholdt sine privilegier, byttet makt mot eiendom”. En elite som ifølge Kaczyński fremdeles dominerer massemediene, økonomien, statlige institusjoner og “selvsagt” domstolene. “Det er dette vi vil fikse, steg for steg. Det vil være i majoritetens interesse”, fortsatte Kaczyński, som ellers er kjent for oppildne sine tilskuere til “å ta Polen tilbake” fra “stalinister”, “gangstere” og “de røde”.³²

På tross av at Polen i jevne steg siden 1989 har opplevd ganske enestående [økonomisk oppgang](#) i østeuropeisk sammenheng, har PiS klart å spille på økonomisk misnøye.³³ Noe kan forklares med at arbeidsløsheten er relativt høy, og særlig blant de unge. Stor utflytting (såkalt “brain drain”) har også vært en valgkampssak for PiS. Men det er nasjonalkonservativ hybris som har gitt størst klangbunn hos velgerne i en splittet befolkning, der mange forestilte seg et lederskap som hadde “glemt” nasjonen. Et lederskap som var mer opptatt av Europa enn Polen, ikke minst med flyktningkrisen som bakteppe.

I 2015 vant PiS parlamentsvalget og endte opp med 38 prosent av stemmene og rent flertall i nasjonalforsamlingen, under ledelse av statsminister Beata Szydło. Det er få som tviler på at all makt de facto ligger hos partileder Kaczyński.

PiS’ politiske program er høyrenasjonalistisk, strengt verdikonservativt og økonomisk sosialdemokratisk. Partiets svært innvandringskritiske dagsorden fant betydelig gehør hos velgerne i forbindelse med flyktningkrisen. For eksempel har Kaczyński [uttalt](#) at immigranter som kommer til Polen bærer med seg epidemier og parasitter “som ikke påvirker deres organismer, men som kan være farlige her.”³⁴ En analogisk språkføring som verken er særlig subtil eller historisk fintfølede.

Polen har, i likhet med land som Ungarn, Tsjekia og Slovakia, liten innvandring sammenlignet med Vest-Europa. For noen fremstår det derfor paradoksalt at fremmedfiendtligheten er såpass utbredt i området. Men østeuropeisk nasjonalisme har generelt vært mindre liberal enn i de fleste vesteuropeiske land. Selv om Polens historie som nasjonalstat er lang, opplever mange polakker at nasjonens uavhengige historie “begynte” i 1989, etter nesten femti år som sovjetisk vasallstat. De kan altså oppleve at nasjonen fremdeles er i konstitueringsfasen, der flerkultur virker ekstra utfordrende. De har heller ikke den flerkulturelle erfaring som har preget Vest-Europa de siste tiårene. Som i Ungarn foregår det en ganske storstilt og polarisert kulturkamp i offentligheten. Nasjonalkonservatisme betraktes blant mange unge som en motkultur mot *l’ancien régime*; mot det gamle og svikeyulle (symptomatisk nok fikk ikke den radikale venstresiden inn en eneste representant i nasjonalforsamlingen ved valget i 2015).

En populists modus operandi

Det var nok mange som trodde at Kaczyński og PiS' katolske, nasjonalkonservative og illiberale program ville støte på konstitusjonell motstand. Men ser man på partiets, og særlig Kaczyńskis, aggressive polemikk og konspirative fiendebilder, lå det nok også i kortene at dramatiske ting kunne skje.

Og PiS har brukt den korte tiden i posisjon effektivt. Fra første stund har de prioritert å gjøre om på lovgivende prosesser, og da særlig sammensettingen og jurisdiksjonen til den såkalte Konstitusjonsdomstolen. På rekordtid ble det tvunget gjennom en [lov](#) som gjorde det langt vanskeligere for medlemmene av Konstitusjonsdomstolen å stanse lovforslag fra regjeringen.³⁵ Det ble altså langt enklere for regjeringspartiet å få gjennom nye lover, selv om Konstitusjonsdomstolen skulle sette ned foten. PiS har også lenge jobbet for å bytte ut "brysomme" dommere med vennligsinnede. Justisminister Zbigniew Ziobro gikk så langt som å true med rettsforfølgelse mot dommere i Konstitusjonsdomstolen, om disse ikke godkjente nye lovforslag. Opposisjonen i Polen og internasjonale organisasjoner mener helt korrekt at alt dette er et angrep på maktfordelingsprinsippet. I juli 2016 fikk Polen [sterk kritikk](#) fra Europakommisjonen, med krav om at PiS måtte endre kurs eller risikere disiplinære tiltak.³⁶

I løpet av 2016 har det blitt vedtatt [en rekke nye lover](#) som kontrollerer deler av mediene, politiserer offentlig sektor og begrenser sivile rettigheter.³⁷ Et forslag i parlamentet, støttet av konservative teologer i den katolske kirken og PiS, om en [ny abortlov](#) som praktisk talt ville forby alle inngrep, inkludert svangerskapsavbrytelse for voldtektsofre, og med en strafferamme på fem år, ble derimot lagt på is etter store offentlige protester.³⁸

PiS har, gjennom rent flertall og på rekordtid, ført Polen inn på en autoritær glidebane. Men det blir feil å fremstille PiS som høyrradikale. De ønsker ikke å innføre diktaturlignende tilstander i Polen. Forsøk på å kontrollere media og justere konstitusjonen er heller ikke noe nytt i det postkommunistiske Polen (Sivil Plattform fjernet for eksempel enkelte Putin-vennlige og reaksjonære journalister fra statlige medier). Derfor har PiS forsvart sine inngrep med at de ikke gjør noe annet enn det deres forgjengere har gjort, nemlig å sikre gjennomslag for egen politikk. Det illustrerer hvor viktig det er med liberale prinsipper. Selv om det kan fremstå mindre problematisk at liberale krefter forsøker å påvirke lovgivende organer, kan illiberale krefter utnytte svakheter i maktfordelingen ved neste korsvei.

Det er heller ikke helt korrekt å sammenligne Polen med Ungarn, slik mange gjør. Selv om Polens konstitusjon er under angrep, er landet fremdeles en forholdsvis fungerende liberal rettsstat, mens Ungarn i dag ikke lenger er å regne som det. Men her er det viktig å huske at PiS har sittet ved makten i et år, mens Fidesz har sittet sammenhengende i syv år. Med tanke på den korte tiden i posisjon, kan man like godt hevde at PiS har utrettet overraskende mye i illiberal retning.

Kaczyński og PiS' relativt gode forhold til EU, og svært gode forhold til Nato, kan neppe tilskrives liberalt sinnelag (slik enkelte har tendert til å gjøre), men heller det enkle faktum at polakkene av gode grunner er livredde for - og langt på vei forakter - Russland (og Sovjetunionen).

Statsdirigert historieskriving

I 2012 skapte Barack Obama noe i nærheten av diplomatisk krise mellom USA og Polen da han holdt en tale i forbindelse med at den polske motstandshelten Jan Karski mottok den høythengende Medal of Freedom. Karski hadde operert som kurér for å orientere vestmaktene om nazistenes krigsforbrytelser og jødeutryddelsene i Polen. I talen sa Obama at Karski ble “smuglet inn i Warszawa-ghettoen og en polsk dødsleir for å se det med egne øyne”. Polske myndigheter reagerte med sinne over at slike leirer ble omtalt som polske. De krevde en umiddelbar unnskyldning, fordi det var tyskerne som var eksekutørene bak Holocaust. Det kan selvsagt diskuteres hvorvidt det er korrekt å kalle leirene for polske eller tyske. Men den polske reaksjonen har en annen og viktigere undertekst: Kampen om den nasjonale minnekulturen. For mange polakker er historien enkel og vond: Deres land ble brutalt revet i stykker av okkupasjonsstyrker, og folket måtte betale bittert for sin massive motstand. Det er utvilsomt riktig, men her, som i så mange minnekulturer, finnes elefanter i rommet. I boken *Bloodlands* skrev historikeren Timothy Snyder at det ofte var en overlapping av ideologi og interesser mellom nazister og lokale nasjonalister i å ødelegge Sovjetunionen og (sjeldnere) å drepe jøder. Langt flere samarbeidspartnere bare sa de riktige tingene, eller sa ingenting og gjorde det de ble fortalt. I vest var jødeforfølgelsene iscenesatt av nazistenes raserenhetslære og herrefolksideologi. I øst foregikk den noe mer uavhengig av ideologisk tilknytning. Den polske rollen i Holocaust hadde andre røtter: tradisjonell “kirkelig” antisemittisme og forestillingen om den “grådige jøden”. I forskningen er den polske antisemittismens historie godt dokumentert av forskere som Joanna Beata Michlic, Ronald Modras, Robert Blobaums, Herbert A. Strauss, Yisrael Gutmans, Celia Heller og Ezra Mendelsohn.

I løpet av PiS’ korte regjeringstid har kampen om historien blitt løftet opp på et juridisk nivå. Høsten 2016 er en ny lov foreslått som [forbyr](#) å fremstille polakker som medvirkende til Holocaust, eller å omtale dødsleire i Polen som “polske”.³⁹

Formålet synes å være å revaske minnekulturen og befolkningens kollektive identitet, og fremstille “folkesjelen” som noe tilnærmet organisk og konstant som *den autentiske historien*. “Den som kontrollerer nåtiden, har kontroll over fortiden” har George Orwell skrevet. I liberale samfunn er dette en erkjennelse i form av en advarsel, og som har motivert ønsket og behovet for fri forskning og ytringsfrihet. I autoritære stater er det omvendt, og mer til: Den som har kontroll over fortiden har også kontroll over nåtiden. Rent logisk stemmer det også overens med gjennomgripende nasjonalkonservativ selvlegitimering: Hvis nasjonen er alt, må nasjonen også være god og med en gyllen fortid. Den gode nasjon må fremstilles i form av kollektivt minne, “... ofte ledsaget av påstander om renhet i essens, og dermed gruppen [kollektivet], og hvordan essensen og gruppen går langt tilbake i tid”, slik den amerikanske sosialpsykologen James A. Wertsch har beskrevet det i boka *Voices of Collective Remembering*.⁴⁰

Knebling av historisk empirisk beleggbar historie er en gjenganger i autoritære statsformer. I Ungarn har statlig kanonisert historieformidling lenge vært en høyt prioritert sak for regjeringen. [Statlige institutter](#) og museer har blitt opprettet for å gjenopprette nasjonens ære, skolebøker blir skrevet om.⁴¹ I Russland har det samme pågått i lang tid. Det er nesten umulig for historikere å jobbe uten statlig overvåking. Det er nedlagt forbud mot utenlandsk finansiering av historiske museer.

I Tyrkia har kampen om historien pågått siden staten ble opprettet, med det armenske folkemordet som et evig gnagsår på den plettfrie vandel tyrkiske myndigheter ønsker å kanonisere. Historikere der har vanskelige kår og blir aktivt motarbeidet av myndighetene. Sentralt i denne virksomheten står *The Turkish Historical Society*, som er et statlig propagandaverktøy der alle tenkelige etiske retningslinjer for hvordan fri forskning skal foregå brytes. Artikkel 301 i den tyrkiske lovgivningen forbyr krenkelse av "tyrkiskheten" og har blitt benyttet flittig gjennom tidene.

Illiberal trend

De autoritære utviklingstrekkene og hvordan man skal forholde seg til dem er en utfordring for liberale demokratier. Tilfellet Ungarn er interessant, i den forstand at det lenge var debatt om sanksjoner mot landet fra EU-hold. Også i EPP, som har en liberal formålsparagraf, ble medlemskapet til Viktor Orbáns parti Fidesz diskutert. EPP konkluderte med å avvente, samt at det ikke nødvendigvis førte til det bedre at Fidesz ble isolert. Høyre har tilsvarende valgt å godta Fidesz som medlem i EPP inntil videre. Begrunnelsen har vært at forandring er mindre sannsynlig ved isolasjon enn med dialog. Det har ikke vært særlig vellykket. Her kan man merke seg at Polen ser ut til å ha kopiert Orbáns neglisjering av kritikk fra EU. Sagt på en enkelt måte: Hvis Ungarn "får lov", hvorfor ikke Polen? "EU har kritisert utviklingen i Ungarn flere ganger", skrev [Sten Inge Jørgensen](#) i Morgenbladet: "med det eneste resultat at regjeringen har gjort noen ørsmå justeringer. Brussel klarer tilsynelatende ikke å få landet til å endre kurs."⁴²

Det siste året har kritikken mot Orbán avtatt fra EU-hold, på tross av at landet har beveget seg i enda mer illiberal retning. Medlemskapet til Fidesz i EPP har heller ikke vært noe viktig tema den siste tiden. Mye av dette skyldes Putins aggressive linje, som fører til at noen av den kalde krigens realpolitiske disposisjoner har fått en renessanse. Det er mye enklere for utenforstående skribenter å rette pekefingeren mot realpolitiske prioriteringer, enn det er for regjeringer å håndtere dem. I tilfellet Ungarn er dette et reelt dilemma, da Orbán og Fidesz er svært Putin-vennlige. For mye kritikk og trusler om sanksjoner fra EU kan derfor få store sikkerhetspolitiske konsekvenser. Det samme er derimot ikke tilfelle med Polen, som uavhengig av regjering, av historiske grunner, har et svært anstrengt forhold til Russland og et nært forhold til Vesten og særlig USA.

Sviktende tillit til demokratiet

En europeisk spørreundersøkelse foretatt av britiske YouGov i oktober 2016 viser at rundt halvparten av den voksne befolkningen i Europa deler synspunkter som av instituttet omtales som "autoritær populisme". Undersøkelsen omfattet 12 000 respondenter i land som England, Frankrike, Tyskland, Polen, Danmark og Sverige. Respondentene delte et felles sett av meninger som innbefattet fire punkter: Anti-migrasjon, mistillit mot grunnleggende menneskerettigheter, sterk motstand mot EU og dens institusjoner samt en streng, proteksjonistisk utenrikspolitikk.

Holdningsundersøkelser er nesten med nødvendighet metodologisk utfordrende og uklare, særlig fordi det er vanskelig å avgrense glidning mot det ekstreme. I dette tilfellet å kunne skille mellom moderat innvandringskritikk og innvandringsfiendtlighet, eller å skille EU-kritikk fra EU-motstand. Funnene viser for eksempel at respondentene som sympatiserer med autoritære populisters enkeltstandpunkter, stemmer på liberale, konservative eller sosialdemokratiske partier i større grad enn på populistiske partier. Likevel er YouGovs undersøkelse en rimelig indikator på en økende

draging mot en mindre liberal trend i Europa, samt at de etablerte partiene i større eller mindre grad er i utakt med store deler av befolkningen, også med egne velgere.

[I USA](#) er trenden ganske lik den europeiske. I følge Reuters/Ipsos viser at en stor majoritet av republikanske velgere nærer dyp mistillit til demokratiet og "systemet". 70 prosent av dem tror at en Clinton-seier vil innebære valgfusk.⁴³

Da den indisk-amerikanske politiske filosofen og journalisten Fareed Zakaria publiserte det kjente essayet [The Rise of the Illiberal Democracy](#) i 1997, helte han malurt i begeret til mange som på begynnelsen av 1990-tallet forespeilet det liberale demokratiets globale seiersgang.⁴⁴ Zakarias bekymring var at verden ville se mer til populistiske regjeringer som demonterte eller ignorerte viktige liberale institusjoner under dekke av tilsynelatende demokratiske prosesser.

Zakarias "spådommer" sammenfaller med flere undersøkelser de siste årene. For eksempel viser [Freedom House](#) at antallet stater med demokratiske valg riktignok har økt fra en andel på 40 prosent mot slutten av 1980-tallet, til mer enn 60 prosent i dag, men også at majoriteten av disse regimene er mangelfulle demokratier.⁴⁵ Studiene viser i tillegg at den autoritære trenden har tiltatt de ni siste årene. Tallene viser at antallet land som opplevde liberalt tilbaketog var dobbelt så høyt som antallet land som opplevde fremgang. For den som ser mørkt på fremtiden er det altså nok av bekreftende data å oppspore.

Civitas Lars Fr. Svendsen er ikke like sikker på at dataene til Freedom House gir grunn til pessimisme. I sitt notat [Å forsvare et åpent, liberalt samfunn](#) hevder han for det første at dataene nødvendigvis ikke kan si så mye om en vedvarende eller fremtidig trend. For det andre bør vi ikke overvurdere resesjonens omfang. Den globale scoren i 2015 lå fortsatt over scoren fra år 2000, og det er en ganske beskjeden tilbakegang siden 2006. For det tredje viser Svendsen til at andre demokratiindekser viser mindre resesjon eller ingen resesjon overhodet. Svendsen mener også at med et nøkternt blikk på tallene, er det heller overraskende at det ikke har vært en sterkere resesjon, tatt i betraktning urolige tider med finanskrisen. Svendsen viser også til at andre målinger viser at støtten til det liberale demokratiet hos folk rundt omkring på kloden ikke har minsket: "Individualiseringen fortsetter å spre seg gjennom verden, og det er sterkere krav om frihet. Globaliseringen er en større fare for de illiberale enn for de liberale regimene."⁴⁶

Realisme, pessimisme, optimisme

Hvordan fremtiden vil se ut er selvsagt vanskelig å spå (det har det alltid vært). All verdens prognoser kan slå feil. Store og uventede hendelser skjer. Hvordan man tror fremtiden vil bli, preges nok også av graden av fremtidsoptimisme.

Lars Fr. Svendsen beskriver noe av dette som "pessimisme på demokratiets vegne", som "skuffet optimisme" snarere enn "nøktern vurdering":

Kanskje det heller var slik at de mest åpenbare kandidatene til å bli et liberalt demokrati ble realisert frem til årtusenskiftet, og at vi bør ha mer moderate forventninger til at nye liberale demokratier dannes og blir stabile fremover. Kanskje det mest overraskende er at så mange liberale demokratier har vist seg å være så stabile, etter en så rask vekst som den vi så i annen halvdel av forrige århundre.

Dette er gode poenger. Sten Inge Jørgensen skrev noe av det samme i Morgenbladet, med Polen som utgangspunkt: “Utviklingen i Ungarn og Polen bør forstås i et større perspektiv. Overordnet snakker vi om integrasjonen av Øst- og Vest-Europa, hvor en rekke statsdannelser som inntil nylig var kommunistiske, skal orientere seg etter helt nye prinsipper. Å tro at dette kan skje sømløst og smertefritt, eller at det ikke kommer tilbakeslag, er naivt.”⁴⁷

På den annen side er historien verken entydig eller evolusjonær. Som Svendsen skriver, har innbyggere i liberale demokratier en tendens til å ta sine heldige omstendigheter for gitt (kanskje slik filosofen Leibniz en gang forstilte seg sin egen tid som det mønstergyldige – som den beste av alle mulige verdener). Da kan det fort bli glemt at det liberale demokratiet er noe som har kostet og som stadig må kjempes for. Det er ikke så mange år siden kommuniststater og høyrediktaturer utgjorde en vesentlig del av Europa. I skoleverket fremstilles denne perioden ofte som en forhistorisk relikvie. I en global sammenheng er vi bortskjemte, men ofte uten å være klar over det selv. Kanskje kan fremveksten av en ny bølge europeisk autotarianisme også forklares med at mange mennesker mangler den forståelse som er nødvendig for å kunne sette pris på å leve i et fungerende demokrati? Kanskje er det slik at politikkers ansvar og eneste mål i manges øyne er å løse alle menneskelige problemer - og at vi har blitt for godt vant til det, som forbrukere av varer, arbeid og velferd? At frustrasjonsterskelen er lav når det butter, slik at det ikke er så viktig hvem man forestiller seg kan fikse det som er ødelagt?

Europeerens fortelling om seg selv er ofte også selvmotsigende. På en god dag er vi stolte over oss selv, og på en dårlig dag ser vi bare elendighet. Vi er flegmatikere og sangvinikere i samme drag. I god europeisk opplysningsånd har får vi fått tvilen inn med morsmelka: Vi kan snakke varmt om det frie samfunn og velferd, men også snakke oss kalde over hvor grunnleggende urettferdig og predatorisk historien vår er. Ikke sjelden får vi høre at Europa er skylden i all verdens lidelse, en slags eurosentrisme i revers. Det var dette den franske filosofen Pascal Bruckner tenkte på da han skrev at man ikke ustraffet kan dressere hele generasjoner til “selvpisking”. Selvkritikk, som i som stortilt ikonoklasme, kan også ha sin pris. Fra enkelte kretser har det blitt hamret løs på det liberale demokratiet i mange tiår. På tross av liten velgeroppslutning har venstreintellektuelle i Europa hatt forholdsmessig stor innflytelse, med narrativ som har bidratt til å svekke tilliten og den historiske bevisstheten om det liberale prosjektet. Dårlig samvittighet på Vestens vegne har festet seg i felleseuropeisk forståelse.

Og det er kanskje her pessimistene blant oss melder sin ankomst: Med Putin er den kalde krigens motsetninger kommet tilbake, om enn i lett-utgave. Har liberale i dag den tro, styrke og indre samhold som i sin tid var en forutsetning for å stå imot autoritære krefter? Kan de liberale demokratiene være i alvorlig trøbbel?

I 1989 introduserte den verdenskjente statsviteren Francis Fukuyama det velkjente og fremtidsoptimistiske essayet *The End of History*. Bakteppet var Sovjetunionens fall og det liberale demokratiet, menneskerettighetene og markedsøkonomien som seierherrer.

Et intervju med Fukuyama i [Information](#) i september 2016 har derfor vakt oppsikt. Her fremstår mye av fremtidsoptimismen som fordunstet, med uttalelser som at “Vesten har gått inn i en helt ny politisk epoke”, at det “har begynt å bryte sammen” og at det hele er forferdelig”. Den politiske samtalen,

som har vært innrammet “på midten”, og knyttet til sentrale folkelige bevegelser og institusjoner, er nå er i oppløsning, mente Fukuyama.

Et stykke på vei forstår Fukuyama populismens oppslutning: “ ... den “forferdelige” epoke, vi står i nå, [inneholder] også små glimt av rettferdighet.” Med andre ord slutter Fukuyama seg til de som hevder at populismen ikke bare kan forstås som utrykk for ignoranse. “Men situasjonen er blitt forverret av politisk opportuniste; politikere som ser at man kan få oppmerksomhet ved å si ting som tydelig er usanne, og det nedbryter normene fra den tidligere politiske periode.” Fukuyama omtaler det altså så drastisk som “den tidligere periode”.⁴⁸

Paradoksalt nok gir Fukuyama også utrykk for en “elitistisk” defaitisme: Fordi det liberale har hatt så stor oppslutning i Vesten i etterkrigstiden (antagelig fordi det har gått rimelig bra), har det eksistert en “rotfestet tro på” at alminnelige mennesker er kapable og informerte nok til å ta komplekse beslutninger om politikk. Populismens fot på direkte demokrati og flertallsmakt skremmer derfor. “I et moderne massedemokrati er det bruk for delegering og representasjon. Jeg tror på representativt demokrati.”

Fukuyama mener (ikke helt ulikt Henrik Dahl) at det trengs et sterkt lederskap for å snu den negative trenden. Myndigheter oppnår tillit ved gode resultater: “Hvis de kan levere økonomisk vekst og jobber på en troverdig måte, vil de kunne gjenvinne tilliten ... Men jeg vet også godt at det kan skje samtidig med at sammenbruddet av tilliten fortsetter. Jeg ser ingen enkle løsninger.”

En stor del av skylden for at det er i ferd med å gå galt legger Fukuyama på den moderne informasjonsteknologien. Trenden er et resultat av sterke teknologiske og sosiale krefter, som er vanskelige å kontrollere, der sannheten flyter: “Her spiller fakta mindre rolle, velgere svelger unna populistiske politikeres løfte om enkle løsninger på komplekse problemer, godt hjulpet av “sosiale medier [som] forvrenger debatten og forsterker sinnet ... Vi lever i det postfaktuelle samfunn.”

3. Postfaktuell tidsalder

Uansett hvordan man spør om fremtiden er det ikke sikkert at “fakta på bakken” eller “sannhet” vil være avgjørende for Europas og Vestens fremtid, men snarere kumulative sammenfall og radikalisering trigget av den nye medievirkeligheten. The Economist skrev i september 2016 om *The post-truth world*, en verden der subjektive sannheter og flytende påstander nesten helt uten motstand raser rundt i ulike medier.

Politikere slipper unna med de mest vanvittige påstander. Naturlig nok er fenomenet Trump hovedfokus i The Economist-artiklene. Trump er fullstendig klar over løgnens gode betingelser i den virale verden, noe hans famøse replikk vinteren 2016 illustrerer til fulle: “I could stand in the middle of Fifth Avenue and shoot somebody, and I wouldn’t lose any voters, OK? It’s, like, incredible.” (se [link](#) og fotnote for oversikt over Trumps løgner).⁴⁹ Anne Applebaum ga en ganske treffende [karakteristikk](#) av Trump i Washington Post: “Vulgære fornærmelser, rasistisk slarv, fabrikkert “sinne” og konstruerte “fakta” er vanlig sjargong hos mange i debatter på nettet. Takket være Trump, er dette nå blitt en del av presidentvalgekampen.”⁵⁰

Konspirasjonsteorier kan eskalere konflikt, noe Trump og han rådgivere er godt kjent med. Etter at Obama ble gjenvalgt i 2012, [twitret](#) Trump om skandale, valgfusk, at folket var splittet, og at folket burde marsjere mot Washington.⁵¹ I oktober i år [twitret](#) Trump-leiren at “Hillary Clinton skulle vært stilt for riksrett og burde være i fengsel. I stedet er hun presidentkandidat i et valg som ser ut til å være fusk.”⁵² [Kommentatorer](#) uttrykte, med god grunn, at et tap for Trump kan medføre at noen tar ham på ordet, med uro, dypere mistro og til og med volds- eller terrorhandlinger som resultat.⁵³ Da aktivister kastet en brannbombe inn i republikanernes hovedkvarter i Orange County, North Carolina, lot ikke Trump seg be to ganger. På [Twitter](#) lød det: «Villdyr som representerte Clinton har akkurat brannbombet vårt kontor i Orange County fordi vi er i ferd med å vinne.»⁵⁴

I forkant av Brexit [frontet](#) Nigel Farage (leder av det høyrepopulistiske UKIP) konsekvent grovt feilaktige tall om at EU koster Storbritannia 350 millioner pund i uken. “Feilen” har han erkjent i etterkant. UKIP delte også ut løpesedler hvor det ble fortalt at fri arbeidsbevegelse ville føre til at Storbritannia ble oversvømt av 29 millioner rumenere og bulgarere.⁵⁵

Konspirasjonstenkning er skreddersydd for sosiale medier. Og dette i en tidsånd som ble beskrevet av talkshow-komikeren [Stephen Colbert](#) som “truthiness” (et uoversettelig begrep), altså ideer som “føles sant” eller “burde være sant”.⁵⁶

Taushet, løgn og propaganda

Taushet, som i å unndra eller underkommunisere informasjon, er løgnens svirebror. Den svenske samfunnsøkonomen Tino Sanandaji har brukt tall og statistikk for å kartlegge det han mener er innvandringens kostnader og negative virkninger. Det blir ikke alltid møtt med forståelse i den svenske debatten. Han mener pressen unnlater å skrive om ubehagelige sannheter i frykt for krefter som ønsker å utnytte negative tall om innvandrere. Svenske aviser vil ikke skrive om at 53 prosent av langtidssonende i svenske fengsler er født i utlandet, eller hvor stor andel av voldtektene som begås av innvandrere, [hevdet Sanandaji](#) til Aftenposten: “ ... ikke en eneste svensk avis har skrevet hvor mange drap i fjor som ble utført av innvandrere. De vet ikke. Mørklegging viser seg jo i fakta man ikke kan finne.”⁵⁷ Sanandaji mener vi finner den samme berøringsangsten i andre vestlige land.

I januar 2016 skrev Helge Øgrim på Journalisten.no (utgitt av Norsk Journalistlag) en kritisk artikkel om hvordan svenske medier i lang tid unnlot å rapportere at innvandrerungdom befølte jenter på musikkfestivaler. Redaktøren i Dagens Nyheter nektet å svare på kritikken fordi Øgrim representerte et [“hatefullt” nettsted](#).⁵⁸ Etter masseovergrepene i Köln, Tyskland, oppsto også en debatt om mediernes, politikernes og embetsverkets håndtering av saken. Også her gikk man langt i å dekke over gjerningsmennenes bakgrunn, noe som resulterte i spredning av uttrykket [“lügenpresse”](#), løgnpressen.⁵⁹ I stedet ble det overlatt til høyreradikale og agendadrevne nettsteder å formidle “sannheter”, filtrert gjennom fremmedfiendtlighet og alarmisme.

En debattkultur som er bred og ærlig er viktig, kanskje spesielt en der man er mer opptatt av sak enn av å stemple andre. En presse som fungerer som oppdrager og unnlater å skrive om faktiske forhold, er idealistisk kontraproduktiv. Taushet bidrar til - og gir en viss grad av legitimitet til - fortellinger om “eliter” som har noe å skjule. Sverigedemokraterna har (nær sagt selvfølgelig) uttalt at pressen er [nasjonens fiender](#), og at partiets mål er å gjøre som i Polen, hvor venstreorienterte journalister fjernes fra public service.⁶⁰ Det har også blitt rettet kritikk mot norsk presse. Nina Hjerpset-Østlie

fra Human Rights Service skrev en lengre [kronikk](#) i Aftenposten hvor hun gjennomgikk det hun mener er et venstreorientert ekkokammer i norsk presse, og særlig i innvandringsaker.⁶¹ En bred og empirisk gjennomgang av slike påstander er kanskje interessant for norske medieforskere. Om det er hold i Hjerpset-Østlies teorier gjenstår å se. Uansett kan man med rimelig sikkerhet si at norske medier og norsk debatt er mindre konsensusorientert enn den svenske.

I Polen gikk høyreorientert presse til absolutt motsatt ytterlighet. [Forsiden](#) på ukeavisa *wSieci* (Nettverket) i februar 2016 viste en ung, blond kvinne, drapert i EU-flagget, som ble trukket i hår og kropp av mørke hender, under tittelen "Islamismens voldtekt av Europa." Ifølge redaktørene i *wSieci* var provokasjonen nødvendig som motvekt til "alt det media og eliten i Brussel holder skjult for innbyggerne i Europa."⁶²

"Sannheten eksisterer ikke"

Graffiti ved Sorbonne, 1968

Løgn er gammelt som menneskeheten selv. George Orwells klassiske fremtidsdystopi *1984* (fra 1948), som introduserte begrepet "nytale", er en litterær bauta. Iran/Contras-affæren under Ronald Reagan og oppløpet til invasjonen av Irak under Bush-administrasjonen er eksempler på storslagne løgner. Noen av dem som i dag er opprørt over tiltagende omtrentlig omgang med sannhet, kan sannelig også gjøre seg noen betraktninger over Michael Moores filmer. Moore har gjort erindringsforskyvning og rene usannheter til et varemerke, i den hensikt å banke inn politiske poenger. Publikumet hans har til tider trukket på skuldrene, fordi budskapet var i en større saks tjeneste. Det er dessverre en oppfatning som deles av de fleste som farer med løgn i politisk øyemed.

I boken *Truth and Politics* fra 1967 [skrev filosofen Hannah Arendt](#) at demokratier alltid er i en "totalitær glidebane", der "de sanser, vi bruker til å orientere os i virkeligheten – og kategorien sannhet/usannhet er blant de mentale redskaper til det formål – blir ødelagt": "Ettersom alt som faktisk har skjedd i de menneskelige anliggenders sfære, like godt kunne ha skjedd på en annen måte, er mulighetene for å lyve ubegrensede, hvilket kan føre til selvødeleggelse."⁶³

Før sosiale medier ble dominerende i medielandskapet var det vanskeligere å formidle konspirasjons-ideer. Seriøse medier var tilbakeholdne og forpliktet av redaktørplakater. Konspirasjonsteorier fikk liten plass og ble raskt avkledd av fagekspertes. At de sosiale mediernes impulsdrivne flyktighet går på bekostning av tid og refleksjon, er det knapt noen tvil om. Plattformen som Facebook er styrt av algoritmer, som i praksis betyr at tjenesten tilbyr mer av det vi har likt før. Den som mener at

svineinfluensavaksinen er et virus plantet av myndighetene vil tilbys artikler og “informasjon” skåret over den samme lesten og fores med desinformasjon og konspirasjonsideer i et jevnt sig. Man kan flaskes opp på et massivt oppbud av kvasivitenskap og politisk antagonisme, som heller ikke en ellers liberal offentlighet kan garderes mot. Det vet alle som har havnet i selskap med konspirasjonsfolk på Facebook og Twitter, hvor bevisbyrden for konspiratoriske teorier helst ligger hos andre enn den som fremmer dem. Det er et sisyfosarbeid å motbevise vidløftige og skrulleste påstander.

Medier som får stadig færre journalister og dårligere økonomi lener seg stadig oftere på sosiale medier. Mest fordi det gir en billig og enkel tilgang på oppsiktsvekkende nyheter og sladder, som ved et tastetrykk kan legges ut på avisenes nettsider. Det gjelder å være først ute.

For lærere i skolen har informasjonsflommen blitt et stort pedagogisk og praktisk problem. Når elever skal finne informasjon på egenhånd i verdensveven, stilles krav til kildekritikk som ligger utenfor elevenes – og kanskje også lærerens – kompetanse. Det blir ikke bedre av at også seriøse nyhetsaktører har problemer med dette.

Seriøse medier, useriøs formidling

Selv NRK har ved flere anledninger sendt dokumentarer med rent konspiratorisk innhold. Et banalt eksempel er serien [“Shakespeares hemmelighet”](#), der organist Petter Amundsen hevder at Shakespeares skuespill egentlig ble skrevet av andre, og at dette var en sammensvergelse styrt av okkultisten Francis Bacon.⁶⁴ Et mer alvorlig eksempel er den NRK-produserte folkemordsapologetiske “Byen som kunne ofres”, i regi av Ola Flyum. Om denne skrev [Aage Borchgrevink](#) (forfatter og rådgiver for Den norske Helsingforskomité) at den var historieforfalskning forkledd som journalistisk nybrottsarbeid: “Ved hjelp av faktafeil, selektiv kildebruk, perifere eksperter og tendensiøse fremstillinger, beskriver NRK folkemordet i Srebrenica på en måte som minner om hvordan statlige serbiske medier rapporterte fra Bosnia på den tiden Slobodan Milosevic var president.”⁶⁵ Riktig ille gikk det da NRK sendte *Loose Change*, et konspirasjonsmakkverk som skal bevise at angrepene på Tvillingtårnene i 2001 var en innsidejobb. “Jeg skulle likt å høre NRKs journalistfaglige begrunnelse for å markere tiårsdagen for verdenshistoriens blodigste terrorangrep med å sende konspirasjonsteorislageren *Loose Change*, skrev [Øyvind Strømme](#) i Dagbladet: “Jeg håper at jeg i juli 2021 slipper å se en film om at Arbeiderpartiet planla Utøya-massakren.”⁶⁶

Seriøst nyhetsstoff, udokumentert sladder og rene konspirasjonsideer flyter altså sammen, også i det vi vanligvis oppfatter som solide nyhetsinstitusjoner. Noe av skylden for dette kan nok tilskrives tidsånden i kjølvannet av postmoderne ideer hvor sannhet som konsept ble dekonstruert av filosofer som Foucault og Derrida. I noen redaksjoner sitter det beslutningstagere som har et “nysgjerrig” blikk på sannhet og kontroversielle påstander. Et annet moment er det som innen journalistikken blir omtalt som “falsk balanse”. I forsøket på å skape et balansert bilde av et saksområde konstrueres vektning av argumenter (på den ene siden og på den andre siden) uten hensyn til om inntrykket av uenighet er proporsjonelt eller faglig troverdig. Det kan være for eksempel være en situasjon hvor en forsker blir invitert til studio i debatt med en person som griper sine funn ut av ingenting. Et av de [mer bisarre utslagene](#) av dette sto NRK for, da de inviterte til debatt om HPV-vaksine i programposten Her og nå (8.12.14). Foruten to forskere på feltet var den notoriske konspirasjonsteoretikeren Hans Gaarder, som er uten noen som helst kompetanse på feltet, invitert til studio for å fortelle om hvor

farlig vaksinen var (Gaarder har tidligere gjort seg bemerket med å hevde at Jonas Gahr Støre er en kyborg (en robot med menneskehud), at jorden er full av små grønne menn, at Obama har vært på Mars og at det var flere skyttere på Utøya).⁶⁷

Informasjonskrigen (info wars)

I Tyrkia og Russland er skillet mellom faktisk nyhetsformidling og konspirasjonsteorier i ferd med å viskes ut, som følge av autoritær utvikling. Det koster for eksempel Putin lite å blånekte på globalt fjernsyn (RT- Russia Today) for russisk tilstedeværelse i Ukraina, selv om bevisene på det motsatte er overveldende. Klassisk meningskontroll er nemlig ikke lenger avgjørende for å vinne kampen om sannheten. Det er informasjonsflom som er den nye sensuren, uttalte Zeynep Tufekci ved Universitet i North Carolina til *The Economist*. Taktikken går ut på å oversvømme nettet med desinformasjon og rene løgner. Jo mer jo bedre. Etter kuppforsøket i Tyrkia har antallet dubiøse meldinger og tweets på sosiale medier skutt i været: “Selv jeg har mistet oversikten over hva som skjer i deler av Tyrkia”, sa tyrkiskfødte Tufekci.

Det har lenge versert påstander om at Russland finansierer politiske grupperinger i Europa. I januar kunne [The Telegraph](#) melde at amerikansk etterretning jobber med å kartlegge slik finansiering. Det skal særlig gjelde nasjonalkonservative eller høyreekstreme grupper i land som Frankrike, Nederland, Ungarn, Østerrike og Tsjekkia. Ifølge amerikanerne er russernes formål å destabilisere det europeiske fellesskapet.⁶⁸

Putins informasjonskrig er global, noe har vært særlig tydelig under den amerikanske valgkampen. Journalisten [Franklin Foer](#) skrev i *Slate* at “Putin har en plan for å ødelegge Vesten – og den planen ligner veldig på Donald Trump.”⁶⁹ Det er sterke påstander, men som Zack Beauchamp skrev i magasinet [Vox](#), finnes det sterke indikasjoner på at Russland hacker Clinton og Clintons allierte, for så å gi informasjonen videre til Wikileaks som sprer informasjon viralt (også av Trump-leiren selv).⁷⁰ Men det går andre veien også, som med den famøse forfalskingen det russiske nyhetsbyrået Sputnik gjorde av en Wikileaks-lekkasje, der russerne fingerte sitater av Sidney Blumenthal for å få det til å se ut som om Blumenthal i en epost innrømmer at Clinton var ansvarlig for Benghazi-angrepene. Det var en ren konspirasjon – som ble [avslørt](#) av Kurt Eichenwald i *Newsweek*, simpelthen fordi det er vedkommende journalist som er blitt forfalsket.⁷¹

Wikileaks og Julian Assange har degenerert betraktelig de senere årene. Foruten å være [protagonister for Trump](#), er mønsteret i overveiende grad at dokumentlekkasjer går Putins vei, på bekostning av USA og Vesten.⁷² Wikileaks forsyner en lang rekke konspirative nettstedene med kanonføde, og de samme nettstedene går igjen på Wikileaks egne hjemmesider. De har også hatt en stygg vane med å formidle ganske utslørte antisemittiske konspirasjoner på Twitter. I oktober toppet det seg i en [twittermelding](#) som var meget kritisk til *Economist*s lite russiskvennlige oktoberutgave med Putin på omslaget: “The new sober cover of the Economist, which is controlled by Lynn de Rothschild, Clinton’s “loyal adoring pal”.”⁷³ Man skal være ganske kreativ for ikke å lese denne inn i [den store fortellingen](#) om jødisk kapital og verdensmakt.⁷⁴

Men problemet stopper ikke der, skriver Beauchamp. Det som av naturlige grunner underkomuniseres er at Putin har en nyttig alliert i de store mediene som hjelper russerne med å distribuere

“funn” og konspirasjonsteorier. Beauchamp går altså langt i å antyde at mainstream-media er desinformasjonens nyttige idioter. Det er heller ikke så vanskelig å forstå. Mediene vil være først ute (hvis ikke vi publiserer vil andre publisere). Det skal heller ikke underslås at oppsiktsvekkende påstander genererer treff.

Ifølge The Economist er Russland (med sitt store korps av hackere) det land, ved siden av Nord-Korea, som i dag bruker mest ressurser på [desinformasjon](#) (*dezinformatsiya*). Russisk etterretning har brukt store ressurser på å påvirke det amerikanske presidentvalget, med til dels kraftig gjennomslag hos Donald Trump.⁷⁵ Den russiske journalisten Peter Pomerantsev, som har skrevet biografien *Nothing Is True and Everything Is Possible* om Vladimir Putin, mener at informasjonsbildet ligner Sovjettiden. Med ett viktig unntak: De gamle propagandistene serverte løgner som inngikk i den ideologiske krigføringen. For Putins del er mengden løgner et poeng i seg selv: Du kan si hva som helst og konstruere forvirrende og parallelle virkeligheter, godt hjulpet av den digitale utviklingen. Forvirringen og forvitringen av sannhet er et mål i seg selv. En viss tysk propagandist hadde nok rett i at løgner som blir repetert mange nok ganger blir sanne til slutt.

Folk har en forbløffende tendens til å ta det de leser og ser i medier for god fisk. I tillegg har vi en tendens til å sortere ut nyheter i samsvar med egne preferanser. Kombinasjonen av det ukritiske blikket og egne preferanser samsvarer med psykologen Daniel Kahnemans tese om “kognitive snarveier” (i boka *Thinking, Fast and Slow*): Mennesker har en tendens til å unngå informasjon og fakta som tvinger hjernen til å jobbe hardere. Dessverre er det også slik at informasjon som er sann, ofte er mer sammensatt og komplisert enn halvsannheter eller løgner basert på svart-hvite fremstillinger. Det er for eksempel alltid “kjærkomment” å servere syndebukken(e) på et fat, i stedet for kalkyler og analyser som viser komplekse årsaksforklaringer.

Polsk paranoia

Et av de mer spektakulære eksemplene på hvordan konspirasjonsideer kan føre til makt er historien om Jaroslaw Kaczyński, den nær allmektige lederen av det kraftig høyrepopulistiske partiet [Prawo i Sprawiedliwość](#) (Lov og rettferdighet), og flyulykken i Smolensk. 10. april 2010 var et Tupolev-fly med 96 personer om bord på vei til en minnemarkering for de polske offiserene som ble myrdet under andre verdenskrig av russiske soldater i Katynskogen utenfor Smolensk i Russland. Blant de 96 var et stort antall polske politikere, embetsmenn, generaler, og ikke minst den daværende presidenten Lech Kaczyński (Jaroslaws bror). Like før landing gikk flyet i bakken og samtlige passasjer omkom. Den første tiden etter ulykken var preget av sorg, men etter en tid festet konspirasjonene seg. Selve reisemålet var i utgangspunktet omkranset av blytung symbolikk. De sovjetiske massakrene på offiserene i Katyn er i hjertet av det polske historiske narrativ. At store deler av det polske lederskapet skulle ha omkommet i en flyulykke på vei til et minnehistorisk episenter i overgripernes hjemland, var simpelthen for vanskelig for mange å slå seg til ro med. Og selvsagt var det for fristende for polske demagoger ikke å utnytte tvilen, og gi Russland skylden, skriver [Anne Applebaum](#) i Washington Post:

Ikke så ulikt måten Trump brukte birtherism [at Obama ikke er genuin amerikaner] til å oppildne velgere, valgte Kaczynski i de kommende årene å bruke ulykken i Smolensk til å overbevise sine tilhengere om at alt som har skjedd i Polen etter kommunismens sammenbrudd er resultat av et utspekulert plot og at “eliten” er manipulert av utlendinger.”⁷⁶

Dette gikk rett hjem hos en minoritet blant polakkene som allerede forestilte seg at det post-kommunistiske Polen var styrt av en sammensvergelse mellom den da sittende liberalkonservative regjeringen utgått fra Platforma Obywatelska, OP(Sivil Plattform) og det gamle kommunistregimet. Ingenting av dette var sant, selvfølgelig. Ulykken i Smolensk er grundig havarikommisjonert. Påstanden om en sammensvergelse mellom Platforma Obywatelska og kommunistene er absurd. At Platforma Obywatelskas EU-prosjekt har gått for fort i svingene og at mange, særlig eldre polakker, har følt seg fremmedgjort i den nye demokratiske nasjonalstaten, har blitt fremsagt på troverdig vis av enkelte kritikere. Men som alle gode politiske åtseljegere har Kaczyński teften for paranoide og bitre forestillinger som rører seg i befolkningen. Kaczyński selv har, i likhet med Ungarns Viktor Orbán, en fortid som relativt liberal. Kaczyński hadde heller ikke antydning at Smolensk var et attentat, før han plutselig snudde på flisa (slik populistene gjerne gjør).

“Og det virket”, skriver Applebaum: “Sist år, takket være et dårlig valgsystem, viste det seg at under 40 prosent av stemmene – som i relative tall representerer 18 prosent av den voksne befolkningen – var tilstrekkelig for at det nasjonalist-populistiske partiet erobret et knapt parlamentarisk flertall.” Det siste året har det blitt nedsatt en egen regjeringsutnevnt “havarikommisjon” bestående av folk uten kjennskap til luftfart. Smolensk terpes og dyrkes. Særlig forsvarsminister Antoni Macierewicz har vært aktiv i spørsmålet. Macierewicz er ellers beryktet for å være en flittig konspirasjonsteoretiker, deriblant om antisemittiske myter utgått fra Zions vise protokoller.

Det hele har toppet seg i september 2016, da filmen [Smolensk](#) kom ut i Warszawa.⁷⁷ Filmen, regissert av Antoni Krautze, er ganske utilslørt et politisk bestillingsverk. Med partitoppene fra Lov og Rettferdighet i salen, blant dem president Andrzej Duda, statsminister Beata Szydło og selvsagt Kaczyński, ble publikum presentert historien slik den skjedde i henhold til partilinja: At den forrige havarikommisjonens konklusjoner, ledsaget av Russland og den forrige polske regjeringen, var løgn. Det var ikke tåke og menneskelige feil som fikk flyet i bakken. Flystyrten var et attentat, etter ordre fra Kreml, som hevn over Polens støtte til Georgia under den russisk-georgiske krigen i 2008. Filmens underliggende tone er heller ikke til å ta feil av: Hvorfor skulle polske myndigheter være med på å kamuflere den virkelige årsaken til styrten? “Før var vi redde for å snakke om Katyn, nå er vi redde for å snakke om Smolensk”, [som en av skuespillerne formulerer det](#). Filmen er velprodusert, kostbar og illevarslende kyndig desinformasjon.⁷⁸

4. Innvandring, flyktninger og konfliktlinjer

Ifølge [Francis Fukuyama](#) blir europeisk integrering vanskelig om ikke landene senker farten på inntaket av flyktninger: “Det er uunngåelig at de høyrepopulistiske partiene i Europa vil fortsette å vokse. De ønsker å beholde landets kultur, noe som ikke er helt urimelig. Migrantene kommer til å bli sinte og misfornøyde. Det må Europa være bedre forberedt på.”⁷⁹

Det er liten tvil om at innvandring og integrering vil være en av de virkelig store utfordringene og debattene i fremtidens Europa. Her ligger også høyrepopulismens største muligheter. Men hva slags flerkultur ønsker vi oss? Mangel på sosial mobilitet er det nærmeste vi kommer en lettfattet manual for segregering.

Ifølge de danske sosiologene Jens-Martin Eriksen og Frederik Stjernfelt er multikulturalisme det største hinderet for en vellykket og frihetlig integrasjon i Europa (*Adskillelsens politikk*, Press 2009). Termen deles gjerne inn i en myk og en hard variant. Den individualistiske eller “myke” multikulturalismen innebærer at enhver orienterer eller beveger seg kulturelt fritt i et liberalt samfunn, og har retten til å kritisere andre, under et felles lovverk.⁸⁰ Altså lite oppsiktsvekkende og ganske i samsvar med forholdene i Norge i dag. I dagligtale kan vi like gjerne omtale dette som flerkultur. Mer problematisk, sett fra et liberalt ståsted, er den “harde” multikulturalismen, som, ifølge Eriksen og Stjernfelt, tar utgangspunkt i fellesskapsrettigheter. Her åpnes det for at “de enkelte kulturene har rett til å disiplinere medlemmene sine i diverse spørsmål”. Det ligger altså et betydelig innslag av medfødte (determinerte) rettigheter, klanstenking og religiøse påbud latent i den sistnevnte versjonen.

Det er ikke mange som i dag vil promotere den “harde” multikulturalismen. Men den myke varianten er heller ingen enkel sak. Store demografiske forandringer i befolkningsmassen – som folkevandringer - er historisk sett forbundet med større eller mindre konflikter. Debatten om ytringsfrihet kommer neppe til å avta i styrke. Krav om ytringsansvar og respekt som et avgjørende moment for ytringsfrihet er allerede en del av debatten. Det kan vi se mer av i tiden som kommer, hvis flere vil føle seg krenket. Kanskje vil en innstramning av ytringsfriheten - for noen – fremstå som en liten pris å betale hvis den kan veksles inn i ro og orden. Det er dette Flemming Rose advarte mot i boka *Taushetens tyranni*. Den samme Rose [skrev i Aftenposten](#) at “flertallet av Europas politikere synes å være overbevist om at et større kulturelt mangfold bør ledsages av et mindre mangfold av ytringer.”⁸¹

Ytringsfrihet og ytringsansvar

Rapporten [Ytringsfrihetens grenser - sosiale normer og politisk toleranse](#) (Institutt for samfunnsforskning/Fritt Ord 2016) viser at svært få ønsker å straffe uakseptable ytringer juridisk. Men den viste også at en stor andel av befolkningen er negative til å publisere Muhammed-karikaturer, både fordi slike kan virke krenkende på minoriteter, men også av frykt for represalier.⁸²

I USA, England, Sverige og en rekke andre land (men så langt i liten grad i Norge) har selvsensur slått til på universiteter og høyskoler. Studentforeninger krever at universitetene avlyser forelesninger med talere som oppfattes som hatefulle, høyreorienterte, islamofobe eller kjønnsstereotype. Terskelen for å tolke dem dit ligger gjerne lavt. Dekaner og professorer river seg i håret over det paradoksale i at det er de eldre som advarer mot sosial kontroll og konformitet, mens det i god aristotelisk ånd burde være omvendt. Den engelske journalisten Mick Hume, som skrev boken [Trigger Warning](#) i 2015, mener at den nye krenketheten er en trussel mot ytringsfriheten.⁸³ I USA har såkalte “trigger warnings” og “safe spaces” blitt en [stor sak](#).⁸⁴ Disse er ment å advare studenter mot støtende forelesninger eller pensum. President Obama har advart mot fenomenet. “Studenter kan ikke forvente å bli beskyttet mot synspunkter de ikke liker”, sa han i en [tale](#) i 2015.⁸⁵

Den svenske offentligheten har nærmest vært forgiftet av en ekstremt polarisert kulturkamp (selv om denne nå er i ferd med å snu). Kulturradikale har fått uproporsjonalt stort gjennomslag for en identitetspolitikk hvor alle i samfunnet deles inn etter gruppetilhørighet – etter etnisitet, kjønn, legning, religion. Debatten om innvandring er preget av stor berøringsangst, der rasismekortet deles rundhåndet ut og krav om sensur av åndsverk som ikke bruker den rette sjargong om kjønn, religion

eller etnisitet blir stadig mer omfattende. Utviklingen har gått så langt at selv den ellers kulturradikale Åsa Linderborg skrev en [rasende kronikk](#) i Aftenbladet om en "kulturpolitikk som knebler annerledes tenkende".⁸⁶

Praktisk fornuft eller relativisme?

Dagen etter terrorangrepene i København i 2015 valgte statsminister Helle Thorning-Schmidt ikke å adressere terroristenes ideologi eller religiøse tilhørighet. Ifølge Frederik Stjernfelt var dette en stor feil (først publisert i Weekendavisen, deretter i [Aftenposten 21.2.15](#)).⁸⁷

Thorning-Schmidts prioriteringer var forståelige, fordi hun ville skape ro og forsoning, mente Stjernfelt. Men tilnærmingen er problematisk, fordi man unnlater å fortelle en åpenbar sannhet, fordi den er vanskelig å håndtere. Og særlig fordi undersøkelser viser at islamisme i ulike former har relativt høy støtte blant europeiske muslimer, mente han.

Stjernfelt viser til flere undersøkelser. Studiet [Living Apart Together](#) fra 2007 viste at 35 prosent av britiske muslimer ville sendt egne barn til en islamsk offentlig skole, om den fulgte nasjonale læreplaner og oppnådde like gode resultater. 28 prosent vil heller leve under sharialover enn britisk lov (her må det understrekes at sharia praktiseres svært ulikt og kan være alt fra ikke-juridisk familierådgivning til strafferett). 51 prosent mener muslimske kvinner ikke skal ha lov til å gifte seg med ikke-muslimer. 31 prosent mener frafall fra religionen er kriminelt og bør straffes med døden, og 61 prosent mener homoseksualitet skal være ulovlig. 57 prosent av britiske muslimer mener at friheten til å kritisere andres religiøse eller politiske syn ikke er blant det moderne samfunns goder ("En av fordelene med det moderne samfunn er friheten til å kritisere andres religiøse eller politiske syn, selv når det vekker anstøt").⁸⁸

En dansk undersøkelse gjennomført i 2009 av Capacent/DR, [Muslimer i Danmark](#), viser at 56 prosent av danske muslimer ønsker forbud mot å kritisere religion (81 prosent ønsker forbud mot å publisere Muhammed-tegningene), samt flere forhold som er ganske sammenfallende med den britiske undersøkelsen.⁸⁹

Ruud Koopmans fra det tyske sosialforskningsinstituttet i Berlin gjennomførte en undersøkelse i 2013 som viste at 75 prosent av de tyske muslimene mente at det kun finnes én fortolkning av Koranen, og 65 prosent mente at religiøse regler er viktigere enn den sivile lovgivningen. 60 prosent ville ikke ha homofile venner, 45 prosent stolte ikke på jøder og 54 prosent mente at Vesten ville ødelegge islam.

I undersøkelsen [The End of National Legal Culture? The Case of Norway](#) ser vi en litt annen tendens enn i andre europeiske land. For eksempel har norske muslimer like stor tiltro som ikke-muslimer til at lovene i Norge er rettfærdige, og at lovene bør endre seg i takt med folks holdninger og vaner. Det er ikke klare holdepunkter for å si at muslimer i Norge mener at Norges lover bør ha en religiøs forankring for å være legitime. Allikevel er det relativt store avvik mellom muslimer og ikke-muslimer på enkelte saksfelt.⁹⁰

På spørsmål om det bør være spesielle lover som gjelder for bare etniske eller religiøse minoriteter – for eksempel om ekteskap, skilsmisse eller arv, mente 34 prosent av muslimene ja og 64 prosent nei, mot 7 og 91 prosent i den generelle befolkningen. Dette er i realiteten et spørsmål om det bør være sharia-domstoler i Norge, riktignok uten straffeelementet, mente jurist Morten Kinander, som var forfatter av Civita-notatet [Muslimer og tillit – Om muslimers forhold til norske rettslige institusjoner](#) (2013).⁹¹ Kinander konkluderte med at det generelle synet på rettsikkerhet og norsk lov er sammenfallende mellom norske muslimer og ikke-muslimer, men at muslimer i større grad enn den generelle befolkningen er tilhengere av særbehandling for minoriteter på religiøst grunnlag. Men tallene er ikke dramatiske.

Et betydelig mindretall

Stjernfelt påpeker at et mindretall av europeiske muslimer kan karakteriseres som fundamentalistiske eller islamistiske. Om dette mindretallet er stort eller lite, kan diskuteres. Det finnes en lang rekke undersøkelser som peker i ["motsatt" retning](#), som viser at innvandrere/muslimer også tar til seg de vestlige verdiene som gjelder i de landene de kommer til.⁹²

Men dette er uansett et moment som må med i diskusjonen om islam i Europa. Migrasjonskrisen gjør ikke situasjonen enklere. Når hundretusener av muslimer kommer til Europa, med en svært høy andel unge menn, er det vanskelig å forestille seg at ikke en del av disse nærer islamistiske synspunkter.

Islamistenes formål er ifølge Stjernfelt å skape en radikaliseringspiral. De ønsker å "omvende" flere muslimer slik at stadig flere "innfødte" europeere blir tiltrukket av den nasjonale høyrefløyen, "som igjen vil skremme enda flere, både muslimer og ikke-muslimer, til å forsvare innskrenkninger i ytringsfriheten og de andre frihetsrettighetene som anses som et sentralt problem i demokratiene." Stjernfelt skisserer altså et dystert fremtidsscenario, om vi ikke på et tidspunkt forholder oss til problemene "at face value". Samtidig sier han ting som mange ikke ønsker å høre. Her spiller rammefortellinger inn, men også en ganske utbredt forestilling om at for kraftig dramaturgi kan bli til selvoppfyllende profetier. Frykten for å ta i konflikt illustrerer noe av diskrepansen mellom vestlig rettighetstenkning og kulturell sensitivitet.

5. Ideologier i villrede?

Pascal Bruckner har sagt at europeeren har stilt seg på siden av historien gjennom å påta seg ansvaret for verdens lidelser. Derfor er Europa i seg selv blitt selvmotsigende: På den ene siden et selvpinende forhold til egen sivilisasjonshistorie. På den andre siden finnes det i Europa en forestilling om at man her er i ferd med å skape en ny type sivilisasjon, basert på menneskerettigheter, velferdsstaten, dialog og åpenhet.

På tross av Bruckners bruk av bred pensel, er det liten tvil om at han er inne på noe. Krav fra borgere om en fornyet tro på det nasjonalstatlige, om kulturell egenverdi og det som oppfattes som barrierer mellom kulturer, er helt åpenbare drivaksler i den høyrepopulistiske fremgangen.

Etterkrigstiden medførte at etablerte ideologier som liberalismen og sosialdemokratiet fornyet seg i takt med en rivende økonomisk, demografisk og sosial utvikling. Andre ideologier og idésett kom til med globaliseringen og akademisk modernitetskritikk. Populismen er ikke utelukkende et fenomen som kan forstås sosioøkonomisk. Den kan også forklares som motkultur eller motideologi. At ideologiene er døde er fremdeles en overdrivelse. Under migrasjonskrisen har ulike posisjoner blitt tydeligere. I rolige oppgangstider vil politikken gjerne samle seg i sentrum. Hvis det blir vanskeligere, vil gjerne de ideologiske skillelinjene bli klarere. På lang sikt kan disse materialisere seg i praktisk politikk og mindre konsensus. Derfor kan det være verdt å se litt nærmere på noen av disse hovedtendensene og hvordan dette kan tolkes i lys av nasjonalkonservativ motkultur.

Gammel og ny venstreside

Et dreiepunkt i den dominerende venstrediskursen har de siste tretti årene vært å finne i to til dels motsetningsfulle forhold: På den ene siden en venstreside forankret i fagbevegelsen og tradisjonell klassekamp, på den andre siden en mer akademisk venstreside forankret i multikulturalisme og globalisering. Sistnevnte kan muligens forklare at venstresiden (til venstre for sosialdemokratiet) totalt sett har hatt marginal oppslutning blant lavinntektsgrupper i lang tid. Litt slemt sagt har mange venstreradikale, særlig fra middelklassen, snudd ryggen til en arbeiderklasse som har snudd ryggen til sosialismen, og fagbevegelsen er derfor byttet ut med miljøbevegelse, feminisme og kulturpolitikk. Det har ikke blitt bedre av at høyrepopulismens kjernevelgere i stor grad er å finne i lavinntektsgrupper.

Problemer knyttet til høy innvandring har tradisjonelt blitt oppfattet som et klassespørsmål og ikke et kulturspørsmål på venstresiden. Men på deler av venstresiden har det skjedd en dreining fra religionskritikk og internasjonal klassekamp mot kulturalisme (som gjør individet til representant for ulike kulturer). Det har også spredd seg forestillinger om at vestlige kulturer, særlig innenfor en nasjonalstatlig ramme, er plastiske og forgjengelige konstruksjoner, mens fremmede kulturer er autentiske og "underdøgs". Det har åpenbart mye med makt, historie og hegemonier å gjøre.

Men dagens venstreside er delt i synet på kulturens betydning. Der noen betrakter velferdsstaten innenfor rammen av det nasjonalstatlige, har andre en mer global tilnærming. Derfor ser vi en venstreside hvor noen betrakter islam som en offergruppe, og andre som en potent global maktfaktor. Der hvor noen ser på Muhammed-karikaturene som å sparke nedover, mener andre det (også) er å sparke makta i skinnleggen på øverlandsk vis.

Den klassiske, fagforeningsbaserte venstresiden har problemer med å akseptere migrasjonens (og særlig arbeidsinnvandringens) press på arbeidsmarked og lønnsvilkår. Den flere uker lange lokførerstreiken i Norge høsten 2016 var også et tydelig eksempel på proteksjonisme, der fagforeningen er kritisk til arbeidsinnvandring og ikke ønsker kamp om norske arbeidsplasser. Den slovenske ideologen Slavoj Žižek, har [frontet](#) en temmelig innvandringskritisk venstreside. Her hjemme har avisa Klassekampen profilert et syn på innvandring som har mer til felles med Senterpartiets enn SVs.

Mer moderat er tidligere leder av Sosialistisk Ungdom, Andreas Halse, representativ for den tradisjonelle, klasseanalytiske, religionskritiske og universalistiske venstresiden. Det samme kan sies

om SVerne Bård Vegar Solhjell og Ketil Raknes, som høstet mye kritikk fra venstrehold etter VG-kronikken [Fem prinsipp for religion i nye Noreg](#), der de hevdet at “Vi har kjempa mot mørkemenn i kristendomen gjennom hundrevis av år her i landet. No må vi kjempe mot mørkemenn i islam.”⁹³

En lengre debatt i England rundt den profilerte liberale muslimer Maajid Nawaz er symptomatisk for kulturvingen på venstresiden. Nawaz er leder for *The Quilliam Foundation*, hvis formål er å forebygge ekstremisme og radikaliserings samt utvikle en vestlig liberal islam. Han blir angrepet fra venstresiden for å kolportere vestlige “etnosentriske” ideer om menneskerettigheter og liberalisme. Gjennomgangstonen i kritikken synes ironisk nok å være at han bryter med fastlagte stereotyper. I den venstreorienterte avisen The Guardian skrev journalisten [David Shariatmadari](#) noe av et rent karakterdrap mot Nawaz.⁹⁴ Shariatmadari gikk langt i å antyde at Nawaz var en kokosnøtt, altså brun utenpå og hvit inni. En vanlig hersketeknikk i den mest radikale formen for identitetspolitikk. “Ikke alle muslimer ønsker å utrykke seg i det offentlige gjennom sin religiøse identitet”, repliserte [Nawaz](#).⁹⁵

Nawaz hudflettet fra sin side det han kalte “den regressive venstresiden”, som setter kulturell identitet foran universelle verdier. Han skrev at venstresiden, i frykt for å gå høyresidens ærend, stilltiende tolererer islamisme. Han viser til at The Guardian ved flere anledninger har knyttet til seg unge muslimske stemmer som ved nærmere ettersyn forsvarte terrorbombingene i London, Al Qaida eller ikke ville fordømme IS. Kampanjen mot Nawaz toppet seg i oktober 2016 da den venstreorienterte amerikanske aktivistbevegelsen *Southern Poverty Law Center* [førte ham opp](#) på en liste over «anti-muslimske ekstremister». ⁹⁶ Ifølge journalisten Nick Cohen var dette i praksis å utstede en [fatwa](#) mot Nawaz, som lenge har levd under trusler fra radikale islamister.⁹⁷

Religionskritikkens begrensninger

I sum har alt dette resultert i en real hodepine i mange (ikke bare på venstresiden) europeeres kultursyn som tross alt ikke vil gi slipp på nådeløs religions- og tradisjonskritikk av egne geistlige og reaksjonære.

Samtidig utsettes mange muslimer i Europa for hatkriminalitet, stigmatisering og latterliggjøring. Ønsket omsorg for og forsvar av minoriteter (særlig muslimer) bidrar - paradoksal og selv om det ikke er intensjonen – til å forsterke minoritetenes utenforskap, der de helst ikke skal underlegges samme forventninger og krav som “andre” borgere. I stedet for å hamre løs på muslimer, må vi gi islam i Europa den tid den trenger for å integreres inn et liberalt og sekulært fellesskap, mener mange: Det løser seg.

Kritikerne vil hevde at så lenge vi ikke kan omtale eller kritisere islam like uanstrengt som det vi kan gjøre med kristendommen, vil islam aldri bli en integrert del av “det norske”, og i alle fall ikke en del av den liberalt sekulære offentlige samtale og kritikk. Man vil være innenfor fellesskapet og utenfor fellesskapet på en og samme tid. Det er en inkonsekvens, selvsagt, all den tid islam unektelig er en del av Norge og Europa i dag.

Liberalisme vs. kulturkonservatisme

Høyresidens og kanskje også sosialdemokratiets motsetninger sammenfaller til en viss grad med motsetningene på venstresiden. De skarpeste kritikere vil hevde at liberalismen undervurderer menneskets "natur" og undergraver menneskelige kulturelle fellesskap og erstatter det med rene teorier om atomistiske individer (fri flyt av mennesker og kapital), hvor mye er spørsmål om tid (det løser seg). De konservatives nye leder i England, Theresa May, som kom til posisjon på en bølge av populisme og EU-motstand, uttrykte det i [klare ordelag](#): "Hvis du tror du er en 'verdensborger', er du en borger av ingensteds. Du forstår ikke hva ordet borgerskap betyr."⁹⁸

En del kritikk av (noen sider ved) liberalismen hevder at den er dårlig rustet til å innfri frihet og likhet for alle borgere i møte med den flerkulturelle virkeligheten. Blant annet advarer kommunitarister mot at individualismen isolerer individet så mye, at det blir vanskelig å opprettholde den solidaritet og tillit som er nødvendig for at et fritt demokratisk samfunn kan fungere. Her ligger altså en advarsel mot det paradoksale i at individualisme gjennom multikulturell utglidning på sikt kan uthule de rettsstatsprinsipper som den liberale staten er tuftet på.

Kommunitarisme er ingen ideologi, men snarere en kritisk plattform med ulike "løsninger". Den kommer fra både høyre og venstre i politikken, med et felles utgangspunkt i ønsket om at fellesskapet skal bestå av gjensidig solidarisk anerkjennelse, samt at staten ikke kan være helt verdinøytral.

Konservative kritikere av liberalismen vil mene at et nasjonalt fellesskap ikke alene kan forstås som et institusjonelt og politisk fellesskap, men også et kulturelt fellesskap. Konservativ ideologi kjenne-tegnes av det engelskmennene kaller "small steps": At mennesker forandrer seg mindre, og i saktere rotasjon enn teorier, og at samfunn kan bevare og samtidig endre seg. En naturlig følge av dette er usikkerhet rundt innvandring i et for høyt tempo, samt at tvilen vil være sterkere om innvandrerne har en kulturell bakgrunn fjernt fra det de oppfatter som europeiske verdier og kultur.

Utleddet av dette kan en påstand være at det ikke bare er antallet innvandrere som spiller en rolle for et fungerende fellesskap, men også hvilken kulturell bakgrunn innvandrerne har. For det er ganske åpenbare variasjoner blant innvandrergrupper og deres evne til å tilpasse seg en pluralistisk styreform og et dynamisk arbeidsliv. I et slikt perspektiv er det ikke uten videre gitt at 100 000 amerikanske innvandrere byr på de samme utfordringer som 100 000 afghanere. Men ville 100 000 kristne nigerianere vært bedre enn 100 000 muslimske nigerianere? En ganske sammensatt og ømfintlig offentlig diskusjon gjør vektlegging av kulturforskjeller til en risikosport. Mange vil oppfatte den som rasistisk, kanskje mer i prinsippet enn målt i realiteter.

Culture matters

To posisjoner kan grovinndeles identitetspolitikken. På den ene siden de som mener at historien beveger seg i langsomme drag, og at menneskets eller borgerens identitet er produkt av historie og tilhørighet, både lokalt og nasjonalt. Å bygge demokrati og demokratiske institusjoner tar tid, i en prosess som er komplekst sammenvevet med kulturell og sosiologisk utvikling. Man kan altså hevde at globaliseringen har kommet for å bli, men hvis det går fort frem, vinner til slutt de reaksjonære. Hegel kritiserte sin rival Immanuel Kant for ideer om for raske overnasjonale manøvre: "Et menneske betyr noe fordi det er et menneske, ikke fordi det er jøde, katolikk, tysker eller italiener og så videre.

Denne bevisstheten, som er det som betyr noe for tanken, er uendelig viktig; den blir bare mangelfull dersom den fikseres, for eksempel som en slags kosmopolitisme, i motsetning til det konkrete livet i en stat.”⁹⁹

På den andre siden finner vi forestillinger om tabula rasa, om mennesker som blanke ark som fritt beveger seg i verden.

Som i de fleste spørsmål om ideologiske idealtyper er praksis og virkelighet langt mer pragmatisk og overlappende enn det som står “på papiret”. Det er svært få som avviser kulturell identitet som grunnlag for sosial tilhørighet. Selv den mest innbitte kulturkonservative (demokrat) vil erkjenne at kultur og samfunn også er preget av nødvendig konflikt. Det er ikke dermed sagt at all konflikt er av det gode, eller at alle konflikter kan munne ut i en levelig felles forståelse over et relativt kort tidsspenn.

Tabula rasa i sin mest idealiserte form er det lett å finne eksempler på. Journalist og forfatter Marte Michelet skrev for eksempel i [2009](#): “Og hva vet vi om folk med muslimsk bakgrunn? Jo, at de, akkurat som folk med kristen bakgrunn, er og kan bli *alt mulig rart*.”¹⁰⁰ Denne formen for sosial og kulturell mobilitet er for så vidt også tilfelle, men det er langt fra en absolutt norm. Da ville verden sett annerledes og ganske mye enklere ut.

Utgangspunktet er heller ikke det beste. I den nye høyre-radikale bølgen har fortidens raseteorier blitt byttet ut med mer raffinerte begreper og metoder. Rase har blitt byttet ut mot kultur, fortrinnsvis muslimsk kultur. Skismaet i den høyre-radikale kulturkampen er altså ikke basert på evaluering av etnisitet og rase, men av [religion og levesett](#), mellom opprinnelseskultur og det fremmedkulturelle.¹⁰¹ Den høyre-radikale vendingen har ført til relativt støyende og [polariserte debatter](#) i academia og i mediene rundt om.¹⁰² Særlig i Sverige har det ballet på seg. Fordi Sverigedemokraterna så tydelig forfekter en identitær ideologi, har selve ideen om kulturens betydning i samfunnsutviklingen med jevne mellomrom blitt sablet ned som uhyrlige, nesten fascistiske tenkemåter. Det var Sveriges tidligere statsminister [Fredrik Reinfeldt](#) som uttalte de ikke altfor veloverveide ordene “Ursvenskt är bara barbariet. Resten av utvecklingen har kommit utifrån.”¹⁰³ Her ligger noe av klangbunnen i høyrepopulismen: At majoritetsbefolkningen får høre at egen kultur er konstruert, eller også falsk og lite verneverdig.

All kultur er konstruert, det ligger i begrepets språklige betydning: Kultur som det motsatte av natur. Marcel Prousts *På sporet av den tapte tid* og fottøyet *Crocs* er begge “kulturelle” produkter i ordets videste betydning. Altså kognitive, menneskeskapte konstruksjoner. Men det gir ikke særlig mening eller dybde å sammenstille dem og anskueliggjøre dem som atomiserte slektninger.

Forskeren Asle Toje [minnet oss på](#) en morsom replikkveksling mellom to betydelige intellektuelle i norsk offentlighet, sosiologiprofessor Gudmund Hernes og historikeren Kåre Lunden:

Hernes spurte seg om det norske i det hele tatt fantes? Selvbildet måtte derfor plukkes fra hverandre: Flagget hadde vi stjålet fra Danmark, 17. mai hadde vi lånt av Gregor VIII. Tjuvgods alt sammen. Med drepene saklighet svarte Lunden at Hernes, ut fra dennes egen logikk, ikke kunne eksistere. For Hernes bestod jo utelukkende av grunnstoffene oksygen, hydrogen, karbon og så videre, som finnes overalt, og således ikke er særegne for Hernes.¹⁰⁴

Vi er sosiale skapninger, og vi har siden vi har kunnet stå oppreist, funnet fellesskap i nære omgivelser. Det er bare i teori at vi ikke føler større slektskap, omsorg og identitet med familie, nærmiljø og egen kulturkrets enn med globale fellesskap og politiske institusjoner.

Det er grunn til å tro at kultur, både for de som kommer til Europa og de som allerede bor i Europa, spiller en større rolle enn de mest svorne fremtidsoptimister har forestilt seg. Herunder også at mange føler større tilhørighet og identitet til egen nasjonalstat, på tross av at moderne nasjonalstaters kultur og verdier ikke er en entydig størrelse. Samfunnet kan endre seg raskere enn kulturen og enkeltmenneskers referanserammer. For eksempel kan teknologi og globalisering endre de økonomiske forutsetningene for et arbeiderklassesamfunn mye raskere enn medlemmene av det samfunnet kan tilpasse seg. Dette kjernes spørsmålet rommer altså det engelske begrepet *culture matters*, utledet av argumentet om at samfunnsutvikling og tillit mellom stat og borgere også er kulturelt betinget.¹⁰⁵ Det burde heller ikke være en fremmed tanke for de som har studert velferdsstatens historie. Det er en stund siden fortellingen om denne alene ble overlatt til politiske kannestøpere. Blant historikere er det i dag allment akseptert at velferdsstaten ble til i en symbiose av politisk dynamikk og de lange linjers kulturelle og sosiologiske utvikling.

6. Konklusjon

Det liberale demokratiet er under alvorlig press fra flere kanter, noe som bør gi grunn til bekymring. Vesten er inne i en krise (noen vil hevde sivilisasjonskrise), hvis episenter er det vi kan kalle de to "historiene". I kortform formulert på denne måten:

1. Økonomisk krise og arbeidsløshet skyldes et eliteprosjekt som neglisjerer vanlige borgere. Innvandring og flyktninger truer vestlige demokratier og den nasjonale egenart. Velferdsstatens bærekraft og nasjonal egenart er truet. Islamistisk terror er et voksende problem og mange muslimer vil ikke la seg integrere i europeisk kultur og verdier.
2. Institusjonene våre er sterke. Folk lar seg forlede av demagoger. Innvandring går stort sett bra. Terror er (statistisk) et mindre problem. Vi har kontroll. At en del muslimer ikke integreres, skyldes i stor grad storsamfunnets negative holdninger. Europeisk kultur og verdier er ingen entydig størrelse.

Ingen av historiene er helt feil eller helt riktige. Det er mange i Europa som ikke ønsker massiv innvandring. Det er et faktum som det ikke er demokratisk bærekraftig å neglisjere i lengden, selv om det også gir seg uttrykk i en enorm vekst for illiberale populistere. Den må møtes aktivt og på flere "fronter".

Utfordringen vi står overfor, er en reell mulighet for små eller store sammenbrudd i den liberale orden. Særlig veksten blant høyre-radikale og høyre-ekstreme er kritisk. Disse spiller på konspirative fremstillinger av sivilisasjonskonflikt, forfalskede forestillinger om homogene europeiske fellesskap, samt resolute og antidemokratiske, segregerende løsninger.

Et sivilisasjonssammenbrudd i den vestlige verden fremstår som lite sannsynlig. Ikke minst fordi oppslutningen om demokratiske institusjoner og liberalt demokrati fremdeles er betydelig. På den annen side kan lerretet spennes opp over en lengre tidshorison, som også viser at historie og politikk kan utarte og bevege seg i retninger få hadde trodd. Katastrofer kan også inntreffe i den beste av alle verdener. Alt som virker fast, kan hurtig bli flytende og størkne i nye former.

I skrivende stund ser det ut til at Donald Trump kan tape presidentvalget i november 2016, selv om dette på ingen måte er sikkert. Men det er ikke løgnene, antagonismen og konspirasjonsteoriene som ser ut til å felle Trump. Velgerflukten har hovedsakelig kommet fordi han snakket nedsettende om kvinner og familieverdier, og fordi han har taklet motgang på en [elendig vis](#).¹⁰⁶

Så hvilket kontrafaktisk og worst-case-scenario er mulig å forestille seg om det skulle gå annerledes, med president Trump? Etter flere år med en president som maner til konflikt, maler opp et bilde av rettsinstitusjoner, medier, akademia og andre typer "eliter" i krig med "the real people", hvor langt ville Trump være villig til å ta steget fra en mental borgerkrig til å be folk smøre de over tre millioner våpnene som er i privat besittelse? Hvordan ville det republikanske partiet posisjonere seg og hva ville det såkalte etablissementet foreta seg? Kan Trump hevde at nå kommer de og tar ham, for så å mane folket til revolusjon og å marsjere mot Washington, slik han har gjort før? Det er cineastisk materiale dette, som kopiert fra Sinclair Lewis ut roman *It Can't Happen Here* fra 1933, om den fascistiske populisten Buzz Windrip, som overlegent vinner presidentvalget etter å ha lovet folket enorme sosiale og økonomiske reformer, samt å gjenoppreise patriotisme og tradisjonelle verdier (Make America Great Again?). Windrip gyver raskt løs på de amerikanske institusjonene og innfører autokrati.

Trump hadde neppe klart å gjøre som Windrip, og dette skrekkekspelet puster ikke akkurat med magen. Et mer nærliggende scenario er Marine Le Pen som president i Frankrike. Om hun holder ord, legges EU og dødsstraff ut til folkeavstemning. Legg til at en bølge av terrorangrep kan ramme franske storbyer. Le Pen har tidligere uttalt at det franske etablissementet er skyld i islamistiske terrorangrep på fransk jord. Det er nærliggende å tro at Le Pen vil møte motstand fra en massiv politisk storkoalisjon, bestående av det samme "etablissementet" Le Pen mener har demontert den franske nasjonalstaten. De allerede eksisterende interne spenningene i det franske samfunnet, og mulig eskalering av disse om Le Pen blir president, gir grunn til bekymring, naturligvis avhengig av hva Le Pen faktisk implementerer av egen politikk. Om fenomenet Trump kan man si at selv om han ikke skulle bli president, har valgkampen hans åpnet en Pandoras eske, der mentaliteter i det amerikanske samfunnet har blitt utløst og neppe finner veien tilbake i esken med det første.

Satt på spissen kan Europas liberale falle for egne grep: Både ved "idiotforklaring" av populismens velgermasse, eller ved å gå på akkord med grunnleggende liberale idealer. Opportunisme er som kjent fristende for den som sitter i posisjon. Ifølge Jan-Werner Müller er det likevel viktig at liberale våger å gå inn på den banehalvdel populistene opererer på: "Å gå inn i debatt med dem betyr ikke nødvendigvis å gi dem legitimitet. Det er viktig å forstå at man kan ta deres bekymringer på alvor, uten å adoptere det politiske rammeverket som formulerer disse bekymringene." Müller advarer på den annen side mot å tro at autoritære populistere blir mer moderate av å gå fra opposisjon til posisjon.

Britiske Nick Cohens poeng er langs samme linjer. I kronikken [Only true liberalism can thwart the demagogues](#) i The Guardian skrev han at det er tvingende nødvendig å avsløre hulheten i den demagogiske nasjonalismen.¹⁰⁷ Den må bekjempes med historiske kjensgjerninger. Selv om det er gode grunner for “liberal skyld”, er alternativet populistene forsøker å selge inn til befolkningen basert på falske premisser, som Europa smertelig har erfart, men kanskje har glemt, mener Cohen.

Men det er ingen enkel sak å formidle dette. “Prøv”, skriver Cohen, “og du blir møtt med fornærmelser som har blitt til klisjeer: Ikke vær elitist. Ikke patroniser. Ikke spark nedover.” Det er et maktspråk som har ført til stor suksess. Ikke er det sant heller, for etter Brexit gir det ikke lenger mening å snakke om en “liberal elite”, forsetter den polemiske Cohen: “I stedet har vi en selvskrytende, nasjonalistisk elite som stolt flagger sin egen ignoranse.”

Cohens kronikk er pessimistisk og preget av den samme tvetydigheten og frustrasjonen som hjem-søker det liberale Europa: “Liberale teknokrater som “behandler vanlige folk som fjols” får ikke, og fortjener heller ingen oppmerksomhet. Prøv heller å overbevise “vanlige folk” om at deres presumptive talsmenn behandler dem som fjols, så har dere kanskje en mulighet til gjennomslag. Da vil de muligens lytte.”

Allikevel er ikke all definisjonsmakt og løsninger prisgitt Europa. I dag står demokratiske stater ofte som tilskuere til diktaturstaters behandling av egen sivilbefolkning. Det internasjonale samfunn kan i overskuelig fremtid bestå av to parallelle globale systemer, autoritære og liberale, muligens med Trump som mellommann med sympatier for autokratiet i Moskva. Den geopolitiske maktbalansen er, sett fra et vestlig ståsted, inne i en lite lystelig fase. Russland kan i praksis gjøre som de vil på Krim og i Ukraina, men også i Midtøsten. Den hemningsløse russiske (tønne)bombingen av Syria – i allianse med Bashar al-Assad - har et stadig voksende antall flyktninger som konsekvens. Ifølge [Philip Breedlove](#), som inntil juli 2016 var NATOs militære øverstkommanderende i Europa, er bombingene ledd i Putins strategi for destabilisering av Europa.¹⁰⁸ NATO-landet Tyrkia går i stadig mer autoritær retning. Land som Polen, Ungarn og flere andre EU-land i øst blir også mer autoritære. Mangelen på en felles strategi, men også handlingslammelse, fra EU, USA og NATO, har ført til en delvis normalisering, og i verste fall legitimering, av en ny illiberal orden.

For Polens del har vi sett at EUs ambivalente og ganske puslete reaksjoner mot Viktor Orbáns demontering av den liberale orden, i praksis har virket motiverende for Jarosław Kaczyński til å gjøre noe lignende. I tilfellet Ungarn har dette åpenbart også vært vanskelig å turnere realpolitisk for EU, da Orbán har en fot hos Putin og en i EU. Det er på høy tid å sende kraftigere signaler om at EU ikke aksepterer parallelle systemer innad i egen organisasjon, slik at EUs liberale fundament overholdes. Så hva kan gjøres for å forhindre den politiske radikaleringen i Europa? Det er et tungt ansvar som hviler på våre politikere. Denne teksten er en problembeskrivelse og inneholder få svar på de problemer som mange tusen dyktige politikere i Europa gjør sitt beste for å løse. Det finnes ingen quick fix, og hybris har vi nok av.

Ellers er det egentlig ikke stor uenighet blant de som forsker på populisme, om at populismen også må forstås som uttrykk for bekymring som også har reelle årsaker: Økonomi, avmakt, arbeidsløshet, høy innvandring, terror og fremmedgjøring. Noen av disse bekymringene vil føre til forandringer i

de europeiske etablerte partienes politikk, hvis ikke risikerer man å miste demokratisk bærekraft (det er ikke mulig å regjere uten velgermandat). Nils August Andresen skrev om dette i Vårt Land (12.10.16):

Når mange nok opplever at deres interesser ikke tjenes, eller at deres kulturelle uro ignoreres, og de får høre at politikken likevel er den eneste moralske rette, er veien kort til å forkaste selve moralen. I flere land har slike bevegelser styrket seg dramatisk. Da er veien fra godhetstyranni til helt andre former for tyranni plutselig politisk mulig.

Mange liberale innså i 2015 at tempoet i innvandringen og antallet flyktninger måtte reduseres. Det ble også gjort, selv om flyktningproblematikken ikke er løst. Regningen for flyktningkrisen vil komme fortløpende de neste årene. Dette kan kommuniseres bedre, også hvorfor det gjøres tiltak, inkludert en viss innrømmelse av å forstå og akseptere andres bekymringer.

I tillegg er det tvilsomt at de aller mest overnasjonale aspirasjoner i EU-systemet vil kunne fortsette, uten fortsatt massiv folkelig motstand. Kanskje bør noe av makten fra EU-systemet tilbakeføres til de nasjonale parlamentene.

Til syvende og sist er stabilitet nøkkelordet. Folk må føle seg trygge for å være sindige liberale. Det kan altså være så enkelt (og så vanskelig) som Fukuyama har uttalt: Hvis Europa kan levere økonomisk vekst og arbeid på en troverdig måte, vil man kunne gjenvinne tilliten. Alternativet ser ikke særlig hyggelig ut.

“Those who don’t study history are doomed to repeat it. Yet those who *do* study history are doomed to stand by helplessly while everyone else repeats it.”

Å henfalle til defaitisme og håpløshet gir liten næring til håp og fremskritt. Det er fort gjort å dyrke dystopien fordi så mye har gått galt før, og som ble treffende karikert i en klassisk tegneseriestripe i magasinet New Yorker: «Those who fail to study history are doomed to repeat it, but those who do study history are doomed to stand by helplessly while everyone else repeats it.”

Demokratiet alltid har måttet forsvare seg mot autoritære utfordringer, men det gikk bra, til slutt. Karl Marx kan stadig omfortolkes: Liberale demokrater i alle land, foren eder!

Forfatter: notatet er skrevet av Bård Larsen, historiker i Civita, med bidrag fra Haakon Riekeles, samfunnsøkonom i Civita.

Civita er en partipolitisk uavhengig tankesmie som gjennom sitt arbeid skal bidra til økt forståelse og oppslutning om liberale verdier og løsninger. Den enkelte publikasjons forfatter(e) står for alle utredninger, konklusjoner og anbefalinger, og disse analysene deles ikke nødvendigvis av andre ansatte, ledelse, styre eller bidragsytere. Skulle feil eller mangler oppdages, ville vi sette stor pris på tilbakemelding, slik at vi kan rette opp eller justere.

Ta kontakt med forfatteren på bard@civita.no eller civita@civita.no.

Appendiks

Høyrepopulistisk skrekkabinett

There's safety in numbers, when you learn to divide. How can we be in, if there is no outside?

- *Not One of Us*, Peter Gabriel 1980

Den nasjonalkonservative høyrepopulistiske faunaen i Europa er sammensatt. Det som følger er et uvalg av de mer høyre-radikale:

Nederland: Frihetspartiet. Leder: Gert Wilders. Valg 2014: 13.3 prosent (tredje største parti, det største 15,4 prosent).

Wilders er antagelig det ytre høyres mest prominente antimuslimske talsmann og styrer Frihetspartiet nesten egenhendig. Fra partiprogrammet: "Avislamisere" Nederland, slutt på all asyl og migrasjon, trekke tilbake midlertidig opphold, forby muslimsk "adferd" som forstyrrer offentlig ro og orden, stenge alle moskeer, forby koranen, direkte demokrati, mer politi og lavere skatter.¹⁰⁹

Belgia: Vlaams Belang. Leder Tom Van Grieken. Valg 2014: 3.6 prosent.

En av partiets sentrale politikere, Filip Dewinter, har flere ganger opptrådt sammen med nynazister, blant annet ved å legge ned krans på minnesteder for belgiske frontkjemper (SS). Gjorde seg bemerket da han uttalte at hijab var en de facto "kontrakt" for deportasjon av muslimske kvinner. I tillegg fikk det langt mer moderate, men populistiske partiet Ny Flamsk Allianse 20.2 prosent av stemmene ved valget i 2014 og er derfor Belgias klart største parti (nest største parti har ti prosent).

Østerrike

Frihetspartiet (FPÖ). Leder Heinz-Christian Strache. Valg: Norbert Hofer vant første runde av presidentvalget i 2016. Han tapte andre runde, men valget ble underkjent. I følge prognosene ligger Hofer an til å vinne nyvalget som avholdes i desember. Parlamentsvalg 2013: Nest største parti med 24 prosent (største parti 27 prosent).

Frihetspartiet er identitære (høyreradikal verdensanskuelse hvor den etniske og kulturelle identiteten er formulert som det nasjonalstatlige prinsipp). Fra programmet: “Østerrike er ikke et land for immigrasjon. Derfor vektlegger vi familiepolitikk og barnefødsler.” FPÖ vil tillate meget begrenset asyl.

Ungarn

Jobikk (Bevegelsen for et bedre Ungarn). Leder: Gábor Vona. Ved parlamentsvalget i 2014 fikk Jobikk over 20 prosent av stemmene og ble dermed tredje største parti (nasjonalkonservative Fidesz det største med 45 prosent).

Jobikk er nyfascister i ordets rette forstand. Partiet er antisemitter, antisiganister, putinister og har “gjenerobring” av angivelige ungarske områder i naboland høyt oppe på dagsorden. Pussig nok anser Jobikk muslimer som “autentiske folk” og er ikke utpreget negative dem. De er svært opptatt av palestinaspørsmålet og støtter Hamas. Med støtte fra partiet stiftet nåværende partileder Gábor Vona den paramilitære gruppa Magyar Gárda i 2007, som var godt synlige i gatene med uniformer, høye støvler, vaiende flagg og partisymboler på armene som ikke levner tvil om hvor inspirasjonen kommer fra. Assosierte medlemmer av bevegelsen har stått bak drap og en lang rekke voldsepisoder mot romfolk, homofile og politiske opponenter. I 2009 ble Magyar Gárda forbudt. Jobikk har i de senere årene forsøkt å polere fasaden og fremstå som et seriøst parti. Særlig juristen Krisztina Morvai, som fremstår som en vakker og vellykket europeisk politiker, blir frontet i denne prosessen. Jobikk har i dag tre representanter i Europaparlamentet.

Frankrike

Front National (FN). Leder: Marine Le Pen. Ved presidentvalget i 2012 fikk Le Pen 18 prosent av stemmene og ved regionsvalgene i 2015, 28 prosent. Nye meningsmålinger viser en oppslutning på rundt 25-27 prosent foran valget i 2017. Det er altså godt mulig at Marine Le Pen blir Frankrikes neste president.

FN er høyrepopulister i grenselandet til det høyreradikale, med sterke bånd til Russland, fra hvilke de også har mottatt økonomisk støtte. FN har fått stort oppsving etter terrorangrepene i Paris og Nice, noe partiet utnytter maksimalt. FN er et slags sentrum for det høyreradikale Europa og fronter de vanlige kjernesakene for den radikale høyrepopulismen. Programmet inneholder svært restriktiv innvandringspolitikk, franske statsborgeres fortrinn på arbeidsmarkedet, økte familiebidrag til franske borgere, forbud mot homofilt ekteskap, økonomisk proteksjonisme, betydelig skattereduksjon, revitalisering av fransk språk og kultur, hyppig bruk av folkeavstemninger, gjeninnføring av dødsstraff. De vil forlate EU i sin nåværende form og danne en paneuropeisk union av uavhengige stater som inkluderer Russland. FN støtter Putins annektering av Krim. I følge Marine Le Pen er Putin en prominent beskytter av “den Europeiske sivilisasjonens kulturarv.”¹¹⁰

Tyskland

Alternative für Deutschland (Afd). Leder Frauke Petry. Høyrepopulistisk parti i kraftig vekst. I det nasjonale valget i 2013 fikk partiet knappe to prosent av stemmene. Ved lokalvalget i Berlin i 2016 fikk Afd nesten 14 prosent, noe som samsvarer med de fleste inneværende landsprognoser og gjør dem til Tysklands tredje største parti.

AfD har ved flere anledninger samarbeidet med innvandringsfiendtlige Pegida, men uten formelle bånd. AfDs målsetting er å bryte ned den klassiske partistrukturen i tysk politikk, og legge til rette for et "folkedemokrati" etter sveitsisk modell. Partiet er svært EU-skeptiske, og ønsker, ikke overraskende, folkeavstemning etter Brexit-modellen (Dexit). AfD er pro-russiske og får mange stemmer fra det russiske miljøet i Tyskland. Ungdomsforbundet har nære kontakter med ungdomsforbundet til Putins parti Forent Russland.¹¹¹ AfD er ellers opptatt av å renvaske seg fra anklager om høyreekstremisme.

Partileder Frauke Petry er en de fremste representantene for Europas velkledde og velartikulerte ytre høyre. I The Guardian ble hun omtalt som "den nye høyresidens akseptable ansikt."¹¹² Petry vakte oppsikt da hun uttalte at flyktninger om nødvendig kunne skytes hvis de forsøkte å ta se ulovlig over grensen (en ganske absurd uttalelse i Berlinmurens hjemland). Dette nektet hun for i ettertid, inntil hun ble konfrontert med videoopptak. Et av de mer pikante utspillene til Petry er at hun vil rehabilitere begrepet "völkish" i den tyske offentligheten. Selve ordet betyr folkelig, men er i dag uløselig knyttet til *Die völkische Bewegung* (folkebevegelsen), en forløper til nasjonalsosialismen. "Det er uakseptabelt å redusere ordet "völkish" til "rasist", uttalte Petry: "Jeg bruker ikke selv ordet, men jeg har problemer med de negative konnotasjonene konseptet "völkish" blir tillagt. Vi må jobbe for å gi konseptet positive konnotasjoner."¹¹³ Petry vet hva hun gjør når hun pirker borti det åpen tyske såret.

AfD vedtok sitt første sammenfattede politiske program under landsmøtet i Stuttgart i mai 2016. Utenfor konferansesenteret ble flere hundre venstresradikale arrestert under voldsomme demonstrasjoner.¹¹⁴ Partiet vedtok blant annet at "islam ikke har en plass i Tyskland" (en meningsundersøkelse foretatt av Bild samme måned viste at 60 prosent av tyskerne var enige i utsagnet).¹¹⁵ AfD vil forby minareter, bønnerop og bygging av nye moskeer, samt muslimske hodeplagg. Ellers er AfDs program relativt forutsigbart høyrepopulistisk, inkludert dramatiske skattereduksjoner og vekt på tradisjonelle familieverdier.

Hellas

Gyllent Dagry (GD). Leder Nikolaos Michaloliakos. Ved parlamentsvalget i 2015 fikk partiet 6.3 prosent av stemmene. De har 17 seter i parlamentet. Nylige målinger gir opp mellom åtte og ti prosent.

Gyllent Dagry er, antagelig med rette, rette omtalt som nynazister. Partiets symbol er en umiskjennelig variant av svastikaen. Ved siden av Jobikk er GD de fremst representerte fascistene i Europa. Medlemmer av partiet har stått bak en rekke voldshandlinger mot homofile, jøder og innvandrere. Gatekamper mellom Gyllent Dagry og venstreorienterte skjer med jevne mellomrom.

Sverige

Sverigedemokratarna (SD). Leder Jimmie Åkesson. Noen galluper har i det siste målt SD som Sveriges største parti, med rundt 25-26 prosent av stemmene, men målingene er omdiskutert. Sannsynligvis ligger tallet rundt 19 prosent som andre og større målinger har vist. Ved riksdagsvalget 2014 fikk SD ca. 14 prosent.

SD er høyrepopulister langt til høyre for Fremskrittspartiet. Sterkt EU og innvandringskritiske. Partiet har i mange år slitt med medlemmer som har en nynazistisk fortid. De senere årene har mange av dem blitt skyflet ut av partiet. Men helt vellykket er det ikke. SD har stadig problemer med "løse kanoner". Tidligere partisekretær Björn Söder uttalte i desember 2014 at samer og jøder kan være statsborgere, men ikke tilhøre "den svenske nasjonen". Ungdomsorganisasjonen SDU og moderpartiet lå lenge i konflikt på grunn av SDUs svært høyre-radikale tilnærming og beundring for Putin. I 2015 ble en rekke sentrale medlemmer av SDU ekskludert. SDs valgpråk lyder Ge oss Sverige tilbake! Både SD og SDU har utgitt et knippe meget kontroversielle kampanjevideoer (se fotnote).¹¹⁶

SDs partiprogram er forsøksvis intellektuelt formulert og dypt kulturkonservativt:

Demokrati betyder folkstyre och Sverigedemokraternas uppfattning är att man inte helt kan förbigå ordet "folk" i begreppet folkstyre och att folkstyret i längden riskerar att bli mycket problematiskt att upprätthålla i en stat som bebos av flera folk, där det inte råder konsensus kring vilka som skall räknas till folket och där det kanske inte ens förekommer en gemensam arena för debatt eftersom invånarna i staten inte talar samma språk ... Det finns dock också en nedärvd essens hos varje människa som man inte kan undertrycka i hur hög utsträckning som helst utan att det får konsekvenser. Delar av denna essens är gemensam för de flesta människor och annat är unikt för vissa grupper av människor eller för den enskilde individen.

Det er vanskelig å lese programmet uten å henlede tankene til etno- nasjonalisme. Altså en nasjonal-statlig tankegang med utgangspunkt i etnisitet mer enn politiske felleskap. Etnisk nasjonalisme har historisk sett røtter i førfascisme eller i fascismens randsoner.

En gren av etno- nasjonalismen er den såkalte identitarianismen. Folklorist [Arnfinn Pettersen](#) beskriver denne som en ideologi hvor "den enkelte nasjon – det enkelte etnos – er en klart avgrenset enhet, med en felles identitet som alle medlemmer tar del i. Denne identiteten formidles gjennom en felles kultur, som, for å bevare sin styrke og enhet, må vernes mot å bli utvannet gjennom påvirkning utenfra."¹¹⁷ Pettersen forklarer identitarianismen som liberalismens rake motsetning: "Derfor oppfatter de identitære liberalismen, med sitt fokus på individets ønsker og behov, som en særlig trussel, fordi den forneker at vi først og fremst er vår kulturelle identitet, dernest individer." En konsekvens av den etniske tilnærmingen til nasjon og kultur er at spørsmål om integrering i realiteten blir til spørsmål om assimilering.

Sluttnoter

- 1 <http://politiken.dk/debat/debatindlaeg/ECE2999857/giv-politikerne-fred-til-at-redde-vores-samfundsorden/>. Alle oversettelser i teksten er mine.
- 2 <https://www.information.dk/kultur/2016/09/sumpen-vokser-hurtigere-kan-naa-draene-0>
- 3 <http://www.economist.com/news/briefing/21695887-centre-left-sharp-decline-across-europe-rose-thou-art-sick>
- 4 <https://www.theguardian.com/commentisfree/2015/feb/17/problem-populism-syriza-podemos-dark-side-europe>
- 5 <http://harpers.org/archive/1964/11/the-paranoid-style-in-american-politics/>
- 6 <https://morgenbladet.no/aktuelt/2016/10/myten-om-folk-flest>
- 7 Jan-Werner Müller: Forord i *What is populism?* University of Pennsylvania Press: 2016.
- 8 <https://morgenbladet.no/aktuelt/2016/10/myten-om-folk-flest>
- 9 <https://www.ft.com/content/43967d14-b9f8-11e5-bf7e-8a339b6f2164>
- 10 <http://marxisme.no/et-forsvar-for-venstrepopulisme/>
- 11 <http://www.dn.no/magasinet/2014/08/22/2137/Politikk/den-rde-mare?service=print>
- 12 <http://www.manifesttidsskrift.no/anti-establishment-pa-norsk/>
- 13 <http://www.breitbart.com/national-security/2016/01/26/the-patriot-spring/>
- 14 <http://www.aftenposten.no/norge/politikk/Avviser-menneskeskapte-klimaendringer-206878b.html>
- 15 https://www.nrk.no/norge/carl-i.-hagen_-_donald-trump-likner-pa-meg-1.13151776
- 16 https://www.scientificamerican.com/article/trump-comments-on-science-are-shockingly-ignorant/?WT.mc_id=SA_FB_POLE_FEAT
- 17 <http://nyheder.tv2.dk/2016-01-12-nye-regler-paa-plads-her-er-tre-partier-der-nu-vil-i-folketinget>
- 18 <http://www.aftenposten.no/meninger/kommentar/ikke-lett-a-rikke-pa-Merkel--Per-Kristian-Haugen-603907b.html>
- 19 <https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2014/05/30/the-far-right-in-the-2014-european-elections-of-earthquakes-cartels-and-designer-fascists/>
- 20 <http://www.dw.com/en/is-the-kremlin-financing-europes-right-wing-populists/a-18101352>
- 21 <http://steigan.no/2014/05/26/om-franska-valet-och-front-national/>
- 22 <https://nyatider.nu/jan-myrdal-skriver-ekklusivt-i-veckans-nummer-av-nya-tider/>
- 23 <http://www.economist.com/news/briefing/21643222-who-backs-putin-and-why-kremlins-pocket>
- 24 <http://www.businessinsider.com/heres-who-backs-putin-in-europe--and-why-2015-2?r=US&IR=T&IR=T>
- 25 <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2016-08/wladimir-putin-deutschland-afd-anhaenger-vertrauen>
- 26 http://www.aftenposten.no/meninger/debatt/Utopiene-er-dode_-kaoset-lever--Torbjorn-Roe-Isaksen-585976b.html
- 27 <http://www.yabiladi.com/img/content/EIU-Democracy-Index-2015.pdf>
- 28 <http://www.kormany.hu/en/the-prime-minister/the-prime-minister-s-speeches/prime-minister-viktor-orban-s-speech-at-the-25th-balvanyos-summer-free-university-and-student-camp>
- 29 Se Erik Solheim i Dagbladet (3.7.15) om Kina og Vietnam: <http://www.dagbladet.no/2015/07/13/kultur/debatt/bistand/meninger/kronikk/40096452/>
- 30 <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&language=EN&reference=P7-TA-2013-315>
- 31 For mer om Ungarn, se Civita-notat av Morten Kinander og Bård Larsen: <https://www.civita.no/2014/11/19/nytt-civita-notat-ungarn-pa-ville-veier>
- 32 <https://www.ft.com/content/8238e15a-db46-11e5-a72f-1e7744c66818>

- 33 <https://www.brookings.edu/blog/future-development/2015/02/11/how-poland-became-europes-growth-champion-insights-from-the-successful-post-socialist-transition/>
- 34 <https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/oct/25/poland-right-law-justice-party-europe>
- 35 <http://www.nationen.no/eu/eu-setter-polen-under-lupen/>
- 36 <http://tja.eu/demokrati/eu-vedtar-historisk-polen-granskning/>
- 37 <https://www.foreignaffairs.com/articles/poland/2016-08-25/polands-constitutional-crisis>
- 38 <http://www.aftenposten.no/verden/Abort-selv-etter-voldtekt-og-incest-kan-bli-forbudt-i-Polen-Kvinner-som-likevel-tar-abort-kan-fa-fem-ar-i-fengsel-605835b.html>
- 39 <http://972mag.com/an-assault-on-storytelling-the-other-sides-of-poland/122694/>
- 40 James V. Wertsch: *Voices of Collective Remembering*. Cambridge University Press 2002: 68
- 41 <https://hungarianspectrum.wordpress.com/2013/11/11/veritas-historical-research-institute-state-ordered-history/>
- 42 Sten Inge Jørgensen, *Polen tar et skritt tilbake etter to skritt frem*, Morgenbladet 8.1.2016
- 43 <https://newrepublic.com/article/138019/right-giving-democracy>
- 44 http://www.closer2oxford.ro/uploads/2012/06/12/The_Rise_of_Illiberal_Democracy.gf1ruw.pdf
- 45 https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2015#.V_9VljxkiUn
- 46 Lars Fr. Svendsen: "Å forsvare et åpent, liberalt samfunn." Civita-notat 2016. <https://www.civita.no/publikasjon/nr-14-2016-a-forsvare-et-اپent-liberalt-samfunn>
- 47 Sten Inge Jørgensen, *Polen tar et skritt tilbake etter to skritt frem*, Morgenbladet 8.1.2016
- 48 <https://www.information.dk/kultur/2016/09/fukuyama-vesten-traadt-helt-ny-politisk-epoke-forfaerdeligt>
- 49 <http://www.dailywire.com/news/4834/trumps-101-lies-hank-berrien#>
- 50 https://www.washingtonpost.com/opinions/trump-and-the-hate-tweeters/2015/08/21/3c863846-4817-11e5-8e7d-9c033e6745d8_story.html?utm_term=.fda42b86665b
- 51 <http://www.businessinsider.com/donald-trump-twitter-obama-win-re-election-2012-11?r=US&IR=T&IR=T>
- 52 <https://twitter.com/realdonaldtrump/status/787267564405653505>
- 53 <http://www.nettavisen.no/na24/--dette-er-uansvarlig-av-trump/3423273728.html>
- 54 <http://www.npr.org/sections/thetwo-way/2016/10/16/498180111/after-attack-on-n-c-gop-office-politicians-decry-attack-on-our-democracy>
- 55 <http://www.vg.no/nyheter/utenriks/donald-trump/eksperter-er-bekymret-politikere-som-gir-blaffen-i-sannheten-har-suksess/a/23791047/>
- 56 <http://www.economist.com/news/briefing/21706498-dishonesty-politics-nothing-new-manner-which-some-politicians-now-lie-and>
- 57 <http://www.aftenposten.no/kultur/Tino-Sanandaji--i-Sverige-er-det-blitt-slik-at-folk-pa-begge-sider-av-innvandringsdebatten-hater-hverandre-605221b.html>
- 58 <http://www.aftenposten.no/kultur/De-onsker-a-vare-et-alternativ-til-den-lognaktige-pressen-Men-forteller-de-sannheten-11861b.html>
- 59 <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/koeln-csu-entdeckt-das-thema-luegenpresse-fuer-sich-a-1070689.html>
- 60 <http://www.aftonbladet.se/ledare/ledarkronika/anderslindberg/article22672079.ab>
- 61 <http://www.aftenposten.no/meninger/debatt/Tradisjonelle-medier-har-brakt-publikum-feilaktige-fremstillinger-i-arevis--Nina-Hjerpset-Ostlie-607144b.html>
- 62 <http://www.independent.co.uk/news/uk/home-news/isis-daesh-isil-polish-magazine-a6880951.html>
- 63 <https://www.information.dk/udland/2016/09/berlusconi-realiserede-postfaktuelle-demokrati>
- 64 http://www.dagbladet.no/2016/04/26/kultur/meninger/litteratur/william_shakespeare/44016360/

- 65 <http://www.aftenposten.no/meninger/debatt/NRK-som-historieforsker-578635b.html>
- 66 http://www.dagbladet.no/2011/09/14/kultur/debatt/kronikk/11_september/konspirasjonsteorier/18120643/
- 67 <http://tjomlid.com/2014/12/08/nrk-setter-ny-norsk-rekord-i-falsk-balanse/>
- 68 <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/12103602/America-to-investigate-Russian-meddling-in-EU.html>
- 69 <https://www.bostonglobe.com/opinion/2016/10/17/trump-galaxy-sputnik/KDyu7U29tjlahTWSYITDtJ/story.html>
- 70 <http://www.vox.com/world/2016/10/17/13245200/russia-wikileaks-american-press-democracy>
- 71 <http://europe.newsweek.com/vladimir-putin-sidney-blumenthal-hillary-clinton-donald-trump-benghazi-sputnik-508635?rm=eu>
- 72 http://www.nytimes.com/2016/09/01/world/europe/wikileaks-julian-assange-russia.html?_r=0
- 73 <https://twitter.com/wikileaks/status/789882885742419968>
- 74 https://twitter.com/b_judah/status/789884808029765632
- 75 http://europe.newsweek.com/vladimir-putin-sidney-blumenthal-hillary-clinton-donald-trump-benghazi-sputnik-508635?utm_source=social&utm_medium=facebook&utm_campaign=%2Fvladimir-putin-sidney-blumenthal-hillary-clinton-donald-trump-benghazi-sputnik-508635
- 76 https://www.washingtonpost.com/opinions/global-opinions/in-poland-a-preview-of-what-trump-could-do-to-america/2016/09/19/71515d02-7e86-11e6-8d13-d7c704ef9fd9_story.html?utm_term=.d2d7a7de22e3
- 77 https://www.washingtonpost.com/entertainment/divisive-movie-on-polish-presidents-2010-death-to-premiere/2016/09/05/42f83c16-7394-11e6-9781-49e591781754_story.html?tid=a_inl
- 78 <https://www.youtube.com/watch?v=p5j6QOmgMF8>
- 79 <http://www.aftenposten.no/kultur/Francis-Fukuyama--Senk-farten-pa-inntaket-av-flyktninger-25138b.html>
- 80 For mer om multikulturalisme, se Civita-notatet *Multikulturalisme og liberale verdier* av Lars Gauden Kolbeinstveit: <https://www.civita.no/2012/06/28/nytt-civita-notat-multikulturalisme-og-liberale-verdier>
- 81 <http://www.aftenposten.no/meninger/kronikk/Kronikk-Ytringsfrihet-i-det-21-arhundre--Flemming-Rose-25980b.html>
- 82 <http://www.aftenposten.no/meninger/debatt/Rapporten-Ytringsfrihetens-grenser-Sosiale-normer-og-politisk-toleranse-viser-at-nordmenn-er-apne-for-krenkelser-12513b.html>
- 83 <https://www.theguardian.com/books/2015/aug/28/trigger-warning-is-fear-being-offensive-killing-free-speech-mick-hume-review>
- 84 <http://www.theatlantic.com/politics/archive/2016/08/silencing-religious-students-on-campus/497951/>
- 85 <http://www.aftenposten.no/meninger/kommentar/Kravet-om-trigger-warnings-er-den-nye-overfolsomheten-21348b.html>
- 86 <http://www.aftonbladet.se/kultur/article23640365.ab>
- 87 <http://www.aftenposten.no/meninger/kronikk/Det-nytter-ikke-a-lukke-oynene-for-islamismens-aggressive-vekkelse-og-dens-politiske-program-63922b.html>
- 88 <https://policyexchange.org.uk/wp-content/uploads/2016/09/living-apart-together-jan-07.pdf>
- 89 http://www.dr.dk/NR/ronlyres/2A053F15-C3EA-4A32-82DF-6EFB97F69314/1283022/Muslimundersogelse_endeligeresultaterformuslimeriD.pdf
- 90 <http://www.fao.no/index.php/nb/zoo-publikasjoner/item/the-end-of-national-legal-culture-the-case-of-norway>
- 91 <https://www.civita.no/publikasjon/nr-12-2013-muslimere-og-tillit-om-muslimers-forhold-til-norske-rettslige-institusjoner>

- 92 <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/07/22/muslims-and-islam-key-findings-in-the-u-s-and-around-the-world/>
- 93 <http://www.vg.no/nyheter/meninger/islam/fem-prinsipp-for-religion-i-nye-noreg/a/23798138/>
- 94 <https://www.theguardian.com/politics/2015/aug/02/maajid-nawaz-how-a-former-islamist-became-david-camerons-anti-extremism-adviser>
- 95 <http://www.thedailybeast.com/articles/2015/08/08/the-british-left-s-hypocritical-embrace-of-islamism.html>
- 96 <https://www.splcenter.org/20161025/field-guide-anti-muslim-extremists#nawaz>
- 97 <http://blogs.spectator.co.uk/2016/10/white-left-issued-first-fatwa/>
- 98 <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2016/10/05/theresa-may-criticized-the-term-citizen-of-the-world-but-half-the-world-identifies-that-way/>
- 99 Fra Hegels Rettsfilosofien (1821), på norsk Vidarforlaget 2006.
- 100 <http://www.dagbladet.no/nyheter/2009/04/16/571776.html>
- 101 https://en.wikipedia.org/wiki/Cultural_racism
- 102 <http://www.svd.se/rasismen-har-fatt-ny-skepnad>
- 103 <http://www.dn.se/nyheter/politik/reinfeldt-det-ursvenska-ar-blott-barbari/>
- 104 https://www.nrk.no/ytring/finnes-thomas-hylland-eriksen_-1.8393415
- 105 <https://www.amazon.com/Culture-Matters-Values-Shape-Progress/dp/0465031765>
- 106 <https://theringer.com/donald-trump-is-on-a-presidential-death-march-weve-never-seen-before-2a23da0e8af4#.7vp03zct5>
- 107 <https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/sep/24/only-liberalism-can-thwart-demagogues>
- 108 <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/russia-and-syria-weaponising-refugee-crisis-to-destabilise-europe-nato-commander-claims-a6909241.html>
- 109 <http://www.geertwilders.nl/index.php/94-english/2007-preliminary-election-program-pvv-2017-2021>
- 110 <http://www.worldaffairsjournal.org/article/strange-bedfellows-putin-and-europe's-far-right>
- 111 <http://www.spiegel.de/international/germany/german-populists-forge-deeper-ties-with-russia-a-1089562.html>
- 112 <https://www.theguardian.com/world/2016/jun/19/frauke-petry-acceptable-face-of-germany-new-right-interview>
- 113 <http://www.dw.com/en/afd-co-chair-petry-wants-to-rehabilitate-controversial-term/a-19543222>
- 114 <http://www.bbc.com/news/world-europe-36176901>
- 115 <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/refugee-crisis-germany-islam-does-not-belong-in-country-a7027361.html>
- 116 Spesielt interesserte anbefales å ta en titt på SDs svært profesjonelle kampanjevideoer. I en video kan vi se eldre mennesker som blir fraløpt av kvinner i burka i køen foran den offentlige pengekassen.
<https://www.youtube.com/watch?v=XkRRdth8AHc>
- Fra SDU (SDs ungdomsforbund) kan vi se vakre, unge, blonde og sporty jenter som "älskar sitt land". De ønsker å ta vare på dyr og natur og "stöder et djurskydd i världsklass".
<https://www.youtube.com/watch?v=NoeNli5uvSk>
- SDUs mest famøse video viser unge gutter og jenter som henvender seg til resten av Europa på engelsk (og andre språk): "This is a salute from the Swedish youth, to our European brothers and sisters: Europe belongs to us." Videoen er en blåkopi av den franske "[Generation Identitaire - Declaration of War](https://www.youtube.com/watch?v=VR-IAgj_dIQ)" (Identitærgenerasjonen – en krigserklæring). https://www.youtube.com/watch?v=VR-IAgj_dIQ
- 117 <http://wizwoof.blogspot.no/2015/04/identitarianisme-en-kort-innfring.html>